

ARTIKLER

132

BARNETALL OG
YRKESAKTIVITET

AV

AN-MAGRITT JENSEN

NUMBER OF CHILDREN AND
FEMALE EMPLOYMENT

STATISTISK SENTRALBYRÅ

CENTRAL BUREAU OF STATISTICS OF NORWAY

ARTIKLER FRA STATISTISK SENTRALBYRÅ NR. 132

**BARNETALL OG
YRKESAKTIVITET**

AV
AN-MAGRITT JENSEN

NUMBER OF CHILDREN AND
FEMALE EMPLOYMENT

STATISTISK SENTRALBYRÅ
OSLO-KONGSVINGER 1981

ISBN 82-537-1643-5
ISSN 0085-431x

FORORD

Denne artikkelen bygger på data fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977. Den omhandler forholdet mellom barnetall og yrkesaktivitet. Framstillingen faller i to deler.

I første del legger vi vekt på å beskrive i hvilken grad kvinnes utdanningsnivå synes å virke inn på andel yrkesaktive kvinner, på yrkes-situasjonen og på motiver for yrkesaktivitet blant kvinner med barn.

I neste del tar vi sikte på å belyse barnetall sett ut fra kvinnens tilknytning til arbeidsmarkedet. Dette blir diskutert ved hjelp av det flervariable analyseprogrammet MCA.

Arbeidet er en del av "Et utvidet program for fruktbarhetsforskning" og er finansiert med støtte fra Rådet for forskning for samfunnsplanlegging.

Statistisk Sentralbyrå, Oslo, 22. desember 1981

Arne Øien

PREFACE

This article is based on data from the Fertility Survey 1977. It deals with the relationship between number of children and female employment. The publication gives two approaches.

The first part consists of a description of some characteristics of the situation for women with children in relation to the labour market.

In the second part our intention is to relate the number of children to female labour market participation. This is discussed by using Multiple Classification Analysis (MCA).

The investigation is a part of "An extended program for fertility research" and is financed by Council for Research for Societal Planning.

Central Bureau of Statistics, Oslo, 22 December 1981

Arne Øien

INNHold

	Side
1. Innledning	7
1.1. Datagrunnlag og problemstilling	8
2. Yrkesaktivitet, barn og utdanning	10
2.1. Omfang av yrkesaktivitet	10
2.2. Barnetilsyn	14
2.3. Yrkesfordeling	16
2.4. Holdninger til yrkesaktivitet og til rollen som hjemmeværende husmor	19
2.5. Oppsummering	24
3. Variasjoner i barnetall	25
3.1. Metodebeskrivelse	27
3.2. Gruppeavgrensing og variabeldefinisjoner	28
3.3. Barnetall og tilknytning til yrkesaktivitet	32
3.4. Oppsummering	44
4. Noen hovedkonklusjoner	45
Sammendrag på engelsk	48
Litteratur	51
Utkommet i serien Artikler fra Statistisk Sentralbyrå (ART)	52

Standardtegn i tabeller

0 Mindre enn 0,5 av
den brukte enhet

CONTENTS

	Page
1. Introduction	7
1.1. Data and approach	8
2. Employment, children and education	10
2.1. Extent of female employment	10
2.2. Childcare	14
2.3. Distribution of occupations	16
2.4. Attitudes to employment and the role as housewife	19
2.5. Summary	24
3. Variations in numbers of children	25
3.1. Description of methodology	27
3.2. Classification by labour force activity and definitions of variables	28
3.3. Number of children and connection to labour market	32
3.4. Summary	44
4. Some main conclusions	45
 Summary in English	 48
 References	 51
 Issued in the series Articles from the Central Bureau of Statistics (ART)	 52

Explanation of Symbols in Tables

0 Less than 0.5 of unit employed

1. INNLEDNING¹⁾

Antall fødsler synker i Norge. Det samlede fruktbarhetstall i 1980 var 1,7. Dette innebærer at tallet på fødsler nå ligger under reproduksjonsnivået som er 2,1 barn pr. kvinne. I perioden 1969 til 1979 sank antall fødsler pr. 1 000 innbyggere med 30 prosent. Dersom fruktbarheten fortsetter å holde seg på nivået fra slutten av 1970-tallet, vil det ha omfattende demografiske konsekvenser (NOS B 82). Befolkningstallet vil i så fall begynne å synke rundt år 2000. Det aldersmessige tyngdepunktet vil forskyve seg. De eldre vil utgjøre en større andel av befolkningen. Samfunnsmessig vil dette innebære betydelige endringer.

Parallelt med nedgangen i fødsler, har det funnet sted en utvikling i retning av økt yrkesaktivitet blant kvinner. Fra 1972 til 1979 økte tallet på kvinner i inntektsgivende arbeid med 24 prosent (Sosialt utsyn 1980, s. 37). Den totale gjennomsnittlige arbeidstid for kvinner i lønnet arbeid var 13,0 timer pr. uke i 1972 og 13,8 timer pr. uke i 1978. Utviklingen har altså bestått i en generell økning i andel yrkesaktive kvinner uten at dette har gitt seg utslag i en tilsvarende økning i gjennomsnittlig arbeidstid. Det er først og fremst deltidsarbeid blant kvinner som har økt (NOU 1980 : 52, s. 34).

Foreløpig vet vi lite om på hvilken måte utviklingstendensene i fruktbarhet og yrkesaktivitet kan knyttes til hverandre. Tall fra 1950 til 1979 tyder på at den største økningen i yrkesaktivitet har funnet sted blant middelaldrende gifte kvinner (Ljones 1979, tab. 2.12 og 2.13 og Sosialt utsyn 1980, tab. 2.14). Til tross for at denne gruppen utgjør hovedtyngden i antall, så har også prosentandelen av yrkesaktive økt kraftig blant kvinner med små barn. Gifte kvinner med barn under 7 år hadde en yrkesaktivitet på 35 prosent i 1972. I 1979 var yrkesaktiviteten for denne gruppen 51 prosent (Sosialt utsyn 1980, tab. 2.14). En økende andel kvinner kombinerer familie og yrkesliv. En mulighet for å ivareta denne kombinasjonen, er å begrense omfanget på såvel familiestørrelsen som yrkesaktiviteten.

Den utvikling som har funnet sted er ikke enestående for Norge. De samme tendenser eksisterer i de fleste industrialiserte land. Det at småbarnsmødre går ut i yrkeslivet har reist spørsmål om det har skjedd endringer i den verdi yrkesaktivitet representerer for en kvinne sett i forhold til den verdi rollen som mor representerer. Det har vist seg vanskelig å vurdere yrkesaktivitet under ett. Den rollekonflikt yrkesaktive småbarnsmødre kommer i, ser ut til å være avhengig av hvorvidt kvinnen arbeider heltid eller deltid (Thomson 1980).

1) Forfatteren vil takke Tor Haldorsen, som har gitt verdifulle kommentarer.

Tidligere forskning om kvinners yrkesaktivitet peker i retning av at barn og utdanning er viktige faktorer når en skal forklare forskjellen i yrkesaktiviteten blant kvinner. Kvinner med barn er i mindre grad yrkesaktive enn kvinner uten barn. Kvinner med høy utdanning er i større grad yrkesaktive enn kvinner med lav utdanning (Ljones, 1979). Videre vet vi at kvinner med høy utdanning har færre barn enn kvinner med lav. (Noack og Østby, 1981). I forhold til yrkesaktivitet kan det se ut som om barn og utdanning trekker i hver sin retning. Er det slik at de som har lav utdanning også har mange barn og i stor grad er hjemmeverende? Finner vi på den annen side at de som har høy utdanning har få barn og i stor grad er yrkesaktive? Umiddelbart kan svaret synes gitt. Her skal disse spørsmålene danne grunnlaget for de videre drøftingene.

I denne artikkelen vil vi diskutere familiestørrelse for yrkesaktive kvinner sammenliknet med hjemmearbeidende. Vi ønsker også å si noe om hvilke bakgrunnsfaktorer som synes å ha størst innvirkning på det antall barn en kvinne har. For de yrkesaktive kvinnene har vi sett det som viktig å inndele dem i to grupper avhengig av arbeidstidens omfang. I tråd med Thomsons konklusjoner vil vi forvente at de deltidsyrkesaktive kvinnene ikke har samme mønster vedrørende familiestørrelse som de heltidsyrkesaktive.

1.1. Datagrunnlag og problemstilling

Artikkelen bygger på data fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 (FU-77). I denne ble 4 137 kvinner i alderen 18-44 år intervjuet. Undersøkelsen ble gjennomført av Statistisk Sentralbyrå og er beskrevet nærmere i NOS B 197. Av de 4 137 kvinnene var det 311 som var skoleelever eller studenter. Disse er holdt utenfor analysen. Artikkelen tar utgangspunkt i de 3 826 kvinnene som ikke hadde skolegang eller studier som hovedbeskjeftigelse.

Kvinnene blir inndelt i tre undergrupper, husmødre, deltids- og heltidsyrkesaktive. Kvinners yrkesaktivitet kan ofte være preget av ganske uensartede mønstre. Noen har fast, regulert tilknytning til arbeidsmarkedet. Noen kan arbeide i sesonger, andre er dagammaer eller har ulike typer hjemmearbeid, kanskje uten at de av den grunn opplever seg selv som yrkesaktive. Her er det lagt vekt på to kriterier for å definere en kvinne som yrkesaktiv. Hun må for det første ha svart bekreftende på at hun var

yrkesaktiv på intervjutidspunktet og for det andre må yrkesaktiviteten i siste år ha vært av et visst omfang.

Vi har følgelig tatt utgangspunkt i kvinnens nåværende situasjon med hensyn til hennes familiestørrelse og yrkesaktivitet. Det vil si at vi har tatt med samtlige levende barn en kvinne har født og hennes yrkesaktivitet på intervjutidspunktet. Dette reiser problemer når vi skal sammenlikne kvinner som er i ulike faser av livsløpet. For eksempel kan en kvinne som på intervjutidspunktet var hjemmeværende småbarnsmor, få samme tilknytning til arbeidsmarkedet sett i et livsløpsperspektiv som en yrkesaktiv kvinne med eldre barn. Dette forholdet er det særlig viktig å være klar over ved lesing av første del av analysen. Et annet forhold som bør nevnes, er at vi har konsentrert oss om de kvinner som befant seg på arbeidsmarkedet ved intervjutidspunktet uten hensyn til de ulike behov og muligheter kvinner har for en tilknytning til yrkesliv.

Vår grunnleggende problemstilling er å undersøke hvorvidt det eksisterer systematiske forskjeller i barnetall mellom kvinner som har ulik tilknytning til arbeidsmarkedet.

Vi har valgt å nærme oss problemstillingen i to etapper.

I del 2 tar vi opp spørsmål om på hvilken måte det å ha barn influerer på kvinners yrkesaktivitet. Det er sentralt for oss å belyse i hvilken grad det å ha barn ser ut til å ha ulik innflytelse for forskjellige grupper av kvinner. Kvinnene blir inndelt i grupper etter deres utdanningsnivå. Vi ønsker å belyse forhold rundt kvinnenes yrkessituasjon. Her har vi valgt å legge vekt på hvorvidt kvinnene har barn som trenger tilsyn mens de selv arbeider, hva slags yrker de arbeider i, og kvinnenes motiver for å være henholdsvis yrkesaktive eller hjemmeværende. Med dette vil vi danne en bakgrunn for den videre analysen.

I del 3 behandler vi forholdet mellom yrkesaktivitet og barnetall gjennom et flervariabelt analyseprogram. Ved hjelp av dette ønsker vi å gi en beskrivelse av de kvinner som på et gitt tidspunkt befant seg på eller utenfor arbeidsmarkedet. Vi ønsker å si noe om hvilke omsorgsbelastninger de yrkesaktive kvinnene hadde, sett i forhold til de hjemmearbeidende. Ut fra kvinnenes tilknytning til arbeidsmarkedet, belyser vi videre hvilke faktorer som ser ut til å ha størst innflytelse på deres barnetall. I denne delen av analysen har vi tatt hensyn til at kvinnene representerer ulike aldersgrupper.

Til slutt har vi skissert noen av de konklusjoner vi mener analysen har gitt oss anledning til å trekke.

2. YRKESAKTIVITET, BARN OG UTDANNING

2.1. Omfang av yrkesaktivitet

I atskillige forskningsarbeider er den positive sammenheng mellom kvinners yrkesaktivitet og utdanningsnivå blitt dokumentert (se f.eks. Ljones, 1979). Data fra Fruktbarhetsundersøkelsen understøtter denne sammenheng.

Tabell 1. Yrkesprosent for kvinner etter utdanning og arbeidstid *Female employment participation rates by education and working hours*

Arbeidstid <i>Working hours</i>	Alle <i>All</i>	Utdanning <i>Education</i>			
		Inntil 9 år <i>Duration until 9 years</i>	10 år <i>Duration 10 years</i>	11-12 år <i>Duration 11-12 years</i>	13 år og over <i>Duration 13 years and over</i>
I alt <i>Total</i>	67	57	64	77	84
Deltid ¹⁾ <i>Part-time</i> ¹⁾ ...	29	29	26	32	32
Heltid <i>Full-time</i>	38	28	38	45	52
Antall kvinner <i>Number of females</i>	3 787 ²⁾	963	1 748	516	560

1) Deltid: 100-999 timer i året. Heltid: 1 000 timer og mer i året.

2) 39 kvinner med uoppgitt på utdanning eller yrkesaktivitet er holdt utenfor tabellen

1) *Part-time: 100-999 hours a year. Full-time: 1 000 hours and more a year.* 2) *39 females with unknown education or employment are not included in the table.*

Vi har valgt å dele kvinnene inn i fire grupper etter deres utdanningsnivå. Hovedprinsippene for denne inndelingen er at vi ønsker å sette et skille mellom kvinner med bare obligatorisk skolegang (inntil 9 år) og kvinner med skolegang utover den obligatoriske, men på et lavere nivå enn artium (10 år). Videre ønsker vi en gruppe kvinner som har skolegang på artiumsnivå, men ikke utover dette (11-12 år). Siste gruppe er kvinner med skolegang på høyskole- og universitetsnivå (13 år og over). De ulike nivåene er mer inngående beskrevet i 3.2, Gruppeavgrensing og variabeldefinisjoner.

Yrkesprosenten, dvs. den andel kvinner som er yrkesaktive innen hvert utdanningsnivå, øker med økende utdanningsnivå. Av kvinnene på det laveste utdanningsnivå var 57 prosent yrkesaktive. Det samme gjaldt

84 prosent av kvinnene på det høyeste utdanningsnivået. Ved å se på fordelingen mellom deltids- og heltidsarbeid blant de av kvinnene som er yrkesaktive, kommer det fram at deltidsarbeid er relativt mer vanlig blant kvinner med lav utdanning enn blant kvinner med høy utdanning. Alt i alt er det tydelige forskjeller i tilknytning til arbeidsmarkedet mellom kvinner med lav og høy utdanning. Kvinner med høy utdanning er yrkesaktive langt oftere, og i større grad på heltid enn kvinner med lav utdanning. Forklaringene på dette kan være mange. En måte å forklare forskjellene på vil være å si at man her sammenlikner kvinner med ulike familieforpliktelser og i ulike faser av livsløpet.

I den videre beskrivelse skal det tas utgangspunkt i kvinner som lever i samliv med en mann (gifte og samboende). Kvinner under utdanning holdes fortsatt utenfor. I alt er dette 2 929 kvinner. Først skal vi vise hvordan yrkesprosentene endres etter hvorvidt kvinnene har barn eller ikke og etter det antall levende barn de har født.

Tabell 2. Yrkesprosent for kvinner etter tallet på barn og arbeidstid
Female employment participation rates by education and working hours

Arbeidstid <i>Working hours</i>	Alle <i>All</i>	Antall barn <i>Number of children</i>				
		Ingen barn <i>No children</i>	1 barn <i>1 child</i>	2 barn <i>2 children</i>	3 barn <i>3 children</i>	4 barn og flere <i>4 children and more</i>
Alle <i>All</i>	62	87	61	57	57	58
Deltid <i>Part-time</i>	29	14	29	31	34	36
Heltid <i>Full-time</i>	33	73	32	26	23	22
Tallet på kvinner <i>Number of females</i>	2 929	383	610	1 113	547	276

Det store skillet når det gjelder tilknytning til yrkeslivet, går mellom kvinner som har barn og kvinner som ikke har barn. Forskjellene mellom dem som har ett barn og dem som har flere er små. Det er ingen nedgang av betydning i yrkesprosenten etter tallet på barn. Når vi ser på fordelingen etter hvorvidt kvinnene arbeidet deltids eller heltid, viser

det seg at også her går hovedskillet mellom de kvinner som har barn og de som ikke har barn. Men vi ser videre at andel heltidsarbeidende kvinner synker ved økende antall barn. De heltidsarbeidende er i overvekt blant de yrkesaktive kvinnene med ett barn. For kvinner med 4 barn og flere er deltidsarbeid den dominerende form for tilknytning til arbeidslivet. Nå kan det tenkes at forskjellene i yrkesprosent for kvinner med lav og høy utdanning har sammenheng med en ulik fordeling mellom kvinnene med hensyn til å ha barn. Dersom det er slik at kvinner med høy utdanning i større grad ikke har barn, så kan både utdanning og barnløshet medvirke til høy yrkesaktivitet, mens det forholder seg motsatt for kvinner med lav utdanning.

Tabell 3. Andel kvinner med barn, etter utdanning. Prosent *Percentage of females with children, by education*

	Kvinner med barn <i>Females with children</i>	Antall kvinner <i>Number of females</i>
Alle <i>All</i>	87	2 920 ¹⁾
Inntil 9 år <i>Duration until 9 years</i> ...	94	781
10 år <i>Duration 10 years</i>	88	1 354
11-12 år <i>Duration 11-12 years</i>	80	343
13 år og over <i>Duration 13 years and over</i>	78	442

1) Uoppgitt 9 kvinner.

1) *Unknown 9 females.*

Tabell 3 viser at andel kvinner med barn synker noe med økende utdanningsnivå. Like fullt er det slik at de aller fleste kvinnene, også på høyeste utdanningsnivå (78 prosent), har barn. Tabell 2 tyder på at det å ha barn utgjør en barriere mot yrkesaktivitet. Men er denne barrieren like høy for alle kvinner uansett utdanningsnivå?

Tabell 4. Andel yrkesaktive kvinner med barn og uten barn, etter arbeidstid og utdanning. Prosent *Percentage of employed females with children and without children, by working hours and education*

	Barn <i>Children</i>			Ikke barn <i>No children</i>		
	Alle <i>All</i>	Deltid <i>Part-time</i>	Heltid <i>Full-time</i>	Alle <i>All</i>	Deltid <i>Part-time</i>	Heltid <i>Full-time</i>
Inntil 9 år <i>Duration until 9 years</i>	54	31	23	72	10	62
10 år <i>Duration 10 years</i> ..	55	31	24	85	12	73
11-12 år <i>Duration 11-12 years</i>	66	34	32	89	10	79
13 år og over <i>Duration 13 years and over</i>	75	37	38	97	22	75

Yrkesprosenten er mye lavere på alle utdanningsnivåer for kvinner med barn sammenliknet med kvinner uten. Som ventet kommer det fram at deltidsarbeid er mer vanlig blant kvinner med barn enn blant kvinner uten. Dette gjelder alle utdanningsnivåer. Det ser imidlertid ikke ut til å være like høye barrierer mot yrkesaktivitet for alle kvinner uansett utdanningsnivå. Tabell 5 viser differansene i yrkesprosent mellom kvinner med og uten barn for hvert av utdanningsnivåene.

Tabell 5. Differanse i andel yrkesaktive mellom kvinner med barn og uten barn, etter utdanning. Prosent *Difference in percentage of employed between females with children and without children, by education*

	Alle <i>All</i>	Deltid <i>Part-time</i>	Heltid <i>Full-time</i>
Inntil 9 år <i>Duration until 9 years</i>	-18	+21	-39
10 år <i>Duration 10 years</i>	-30	+19	-49
11-12 år <i>Duration 11-12 years</i>	-23	+24	-47
13 år og over <i>Duration 13 years and over</i>	-22	+19	-37

Differansene i yrkesprosent for deltids yrkesaktive kvinner går systematisk i favør av kvinner med barn. Dette innebærer at yrkesprosenten for deltidsarbeid er rundt 20 prosent høyere for kvinner med

barn, sammenliknet med kvinner uten. Det er ikke forskjeller av betydning mellom utdanningsnivåene. For yrkesprosenten generelt og for heltidsarbeidende kvinner går tendensen systematisk i retning av lavere yrkesaktivitet blant kvinner med barn. Men differansen er ikke like stor for kvinner på alle utdanningsnivå. I tabell 5 antydes at det å ha barn i noen grad har mindre innvirkning på yrkesprosenten blant kvinner med laveste og høyeste utdanningsnivå enn blant kvinner på mellomnivåene. Tendensene er svake og kommer klarest fram ved å se på tallene for heltid.

Dersom det er slik at barrierene mot yrkesaktivitet er mindre blant kvinner med barn på laveste og høyeste utdanningsnivå, kan dette skyldes flere forhold. For eksempel kan det være at kvinner på laveste utdanningsnivå i første rekke innbefatter de eldste kvinnene i materialet og at disse i stor grad er ferdig med småbarnsperioden. For kvinnene på høyeste utdanningsnivå er tendensene i tabell 5 i tråd med den høye yrkesprosenten kvinner på dette utdanningsnivå har generelt. Et annet forhold som også kan tenkes som en forklaring på den relativt høyere yrkesprosenten blant kvinner med lavest utdanning, kan være at nettopp det å ha barn øker behovet for høyere familieinntekt. I så fall kan det tenkes å være en positiv sammenheng mellom barn og yrkesaktivitet for grupper av kvinner. Dette vil vi komme mer inn på i den analytiske del av artikkelen. I den videre framstillingen skal det tas opp i hvilken grad de yrkesaktive kvinnene har barn som trenger tilsyn mens de selv arbeider.

2.2. Barnetilsyn

Tabell 6 bør leses med varsomhet da det under revisjonen av spørreskjemaene viste seg at enkelte kvinner svarte benektende på spørsmålet om de hadde barn som trengte tilsyn mens de selv arbeidet. Dette gjorde de til tross for at de hadde små barn og lang arbeidstid. En forklaring kan være at noen kvinner har tolket spørsmålet dithen om ekteparet hadde barn som trengte tilsyn utover det de selv kunne ta seg av. Dersom dette er tilfelle vil gruppen kvinner som trengte tilsyn for barn mens de selv arbeidet være noe underrepresentert. Det er sannsynlig at dette i særlig grad vil omfatte kvinner som har menn som ivaretar tilsyn av barna.

Tabell 6. Yrkesaktive kvinner med barn, etter utdanning og om de har barn som trenger tilsyn. Prosent *Employed females with children, by education and whether they have children in need of childcare. Per cent*

	I alt <i>Total</i>	Ja <i>Yes</i>	Nei <i>No</i>	Tallet på kvinner <i>Number of females</i>
Alle <i>All</i>	100	50	50	1 434
Inntil 9 år <i>Duration until 9 years</i>	100	36	64	383
10 år <i>Duration 10 years</i>	100	46	54	632
11-12 år <i>Duration 11-12 years</i> ..	100	61	39	168
13 år og over <i>Duration 13 years and over</i>	100	73	27	251

Det er altså relativt sett en mindre andel av kvinner på laveste utdanningsnivå som har barn som trenger tilsyn i forhold til de øvrige. Den største andel av "tilsynstrengende" er blant kvinner på høyeste utdanningsnivå. Hvilken form for tilsyn er det vanligste å benytte seg av?

Tabell 7. Yrkesaktive kvinner med behov for barnetilsyn, etter utdanning og type tilsyn. Prosent *Employed females with children in need of childcare, by education and kind of childcare. Per cent*

	I alt <i>Total</i>	Far/slekt <i>Father/relative</i>	Dag-mamma <i>Nurse-maid</i>	Park/kort-tids-barnehage <i>Day care center/short time nursery school</i>	Heltids-barnehage <i>Full-time nursery school</i>	Tallet på kvinner <i>Number of females</i>
Alle <i>All</i>	100	50	31	7	12	708
Inntil 9 år <i>Duration until 9 years</i>	100	73	18	6	3	135
10 år <i>Duration 10 years</i>	100	55	30	5	10	289
11-12 år <i>Duration 11-12 years</i>	100	40	34	10	16	102
13 år og over <i>Duration 13 years and over</i>	100	31	40	10	20	182

De vanligste former for barnetilsyn er far eller nær slekt og dagmamma. Til sammen er det 81 prosent av kvinnene som oppgir disse tilsynsformene, mens 12 prosent oppgir å ha barn i heltidsbarnehage. Imidlertid er det store ulikheter mellom kvinner på ulike utdanningsnivå.

For kvinner på laveste utdanningsnivå er den dominerende tilsynsform far eller nær slekt. Kun en liten andel, 3 prosent, har barn under tilsyn i heldagsbarnehage. En stor andel av disse kvinnene arbeider deltid, noe som gjør det mindre belastende for de nære omgivelser å ivareta tilsynsfunksjonen. I den grad kvinnene arbeider utenom ordinær arbeidstid vil det også være større sannsynlighet for at mannen kan passe barn mens kvinnen er på jobb.

Andel kvinner som benytter tilsynsformer utenfor familien øker med utdanningsnivå. For kvinner på høyeste utdanningsnivå er den vanligste tilsynsform dagmamma (40 prosent). Dette er også den gruppe som i størst grad har barn i heltidsbarnehage (20 prosent). Samtidig har vi sett at nettopp innen denne gruppen er det størst andel kvinner som arbeider heltid og som svarer at de har barn som trenger tilsyn.

Hvordan kvinner løser sine barnepassproblemer har nær sammenheng med hvilke yrker de arbeider i. Enkelte yrker gir større mulighet for å ivareta familiens behov enn andre. Dette kan enten skyldes at mulighetene for fleksibel arbeidstid ikke er de samme for alle yrker, eller også at den økonomiske avkastning ikke er stor nok innen alle yrker til at barnepass tjenester kan kjøpes. Dette peker i retning av at yrkeslivet innebærer ganske ulike situasjoner for grupper av kvinner. Her skal vi se hvordan yrkesprofilen til kvinner med barn varierer avhengig av deres utdanningsnivå og hvorvidt de er deltids- eller heltidsyrkesaktive.

2.3. Yrkesfordeling

I hvilke yrker arbeider kvinner med barn? For å forenkle tabellene 8 og 9 er det her valgt å ta med kun de yrker der minst 5 prosent av kvinnene på et av utdanningsnivåene er representert:

Tabell 8. Deltidsyrkesaktive kvinner med barn, på ulike utdanningsnivå etter yrke. Prosent *Part-time employed females with children by levels of education and occupation. Per cent*

Yrke <i>Occupation</i>	Alle <i>All</i>	Inntil 9 år <i>Duration until 9 years</i>	10 år <i>Duration 10 years</i>	11-12 år <i>Duration 11-12 years</i>	13 år og over <i>Duration 13 years and over</i>
I alt <i>Total</i>	100	100	100	100	100
Sykepleie og annet pleie- arbeid <i>Nursing work</i>	13	6	13	6	29
Pedagogisk arbeid <i>Teaching work</i>	9	1	0	10	45
Bokførings- og kassaarbeid <i>Book-keeping and cashier work</i>	5	1	7	8	3
Stenografi og maskinskriv- ingsarbeid <i>Stenography and typing</i>	4	1	5	9	2
Annet kontorarbeid <i>Other clerical work</i>	10	5	14	15	1
Handelsarbeid fra kontor og detaljhandelsarbeid <i>Other saleswork</i>	12	16	14	9	2
Jordbruksarbeid, dyrerøkt <i>Farm work</i>	5	7	6	7	2
Hotell- og restaurant, husarbeid <i>Domestic work, doorman work etc.</i>	12	18	11	11	3
Vaktmester- og reingjør- ingsarbeid <i>Building, care- taking and cleaning work</i> ..	14	27	13	3	0
Hygiene og skjønnhetspleie- arbeid <i>Hygiene and beauty treatment</i>	2	1	2	6	0
Annet <i>Others</i>	14	17	15	16	13
Tallet på kvinner <i>Number of females</i>	803	222	364	91	126

Blant deltidsyrkesaktive kvinner på laveste utdanningsnivå kommer det fram en tydelig konsentrasjon om vaktmester- og reingjøringsarbeid, hotell-, restaurant- og husarbeid og handelsarbeid. Ett kjennetegn ved disse tre yrkene er at de gir gode muligheter for å arbeide utenfor normal arbeidstid. Sett fra et familieperspektiv gir disse yrkene anledning til ekstra inntekt uten store utgifter til barnepass.

For kvinner med utdanning på mellomnivåene blir kontoryrkene mer dominerende. Fortsatt er det imidlertid en stor andel kvinner som er sysselsatt innen hotell-, restaurant- og husarbeid, vaktmester-, reingjørings- og handelsarbeid. Det gjelder ikke for de høyest utdannede kvinnene. Disse er, grovt skissert, sykepleiere og lærere. Det vil si at de arbeider innen yrker som stort sett har ordinær arbeidstid, men der en stor andel kvinner arbeider redusert tid.

Tabell 8 understøtter Strømsheims hypotese om et to-delt deltidsmarked der den ene delen består av de kvinner som arbeider i yrker som er organisert med en arbeidstid utenfor "normal arbeidstid". Den andre delen er kvinner som arbeider etter særavtaler i jobber som vanligvis utføres på "normal arbeidstid". (Strømsheim, 1980.)

Hvordan fordeler de heltidsyrkesaktive kvinnene seg på yrker?

Tabell 9. Heltidsyrkesaktive kvinner med barn, på ulike utdanningsnivå, etter yrke. Prosent *Full-time employed females with children on different levels of education, by occupation. Per cent*

Yrke <i>Occupation</i>	Alle <i>All</i>	Inntil 9 år <i>Duration until 9 years</i>	10 år <i>Duration 10 years</i>	11-12 år <i>Duration 11-12 years</i>	13 år og over <i>Duration 13 years and over</i>
I alt <i>Total</i>	100	100	100	100	100
Sykepleie og annet pleiearbeid <i>Nursing work</i>	13	5	11	5	32
Pedagogisk arbeid <i>Teaching work</i>	9	1	2	2	37
Bokførings- og kassaarbeid <i>Book- keeping and cashier work</i>	5	1	8	7	2
Stenografi- og maskinskrivingsarbeid <i>Stenography and typing</i>	6	1	9	11	4
Annet kontorarbeid <i>Other clerical work</i>	14	5	21	24	2
Handelsarbeid fra kontor og detalj- handelsarbeid <i>Other sales work</i>	11	18	14	3	2
Jordbruksarbeid, dyrerøkt <i>Farm work</i> ..	5	8	7	0	0
Post- og telekommunikasjonsarbeid <i>Postal and telecommunication work</i>	2	1	2	9	0
Tilskjærings- og sømarbeid <i>Cutter and seam work</i>	2	6	1	0	0
Pakke- og emballeringsarbeid <i>Packing work</i>	3	7	2	1	1
Hotell- og restaurantarbeid, husarbeid <i>Domestic work, doorman work etc.</i>	6	10	7	7	0
Vaktmester- og reingjøringsarbeid <i>Building, caretaking and cleaning work</i>	6	19	3	2	0
Annet <i>Others</i>	18	18	13	29	20
Tallet på kvinner <i>Number of females</i> ..	668	166	284	88	130

Heltidsyrkesaktive kvinner på laveste utdanningsnivå, med barn, er ikke i samme grad konsentrert i noen få yrker som de deltidsyrkesaktive. Fortsatt er hotell- og restaurant- og husarbeid og vaktmester- og rengjøringsarbeid viktige yrker, men ikke så framtrædende som blant de deltidsyrkesaktive kvinnene. Industriarbeid har en større plass blant heltidsyrkesaktive enn blant deltidsyrkesaktive.

For mellomnivåene er kontoryrkene like framtrædende for heltidsyrkesaktive som for deltidsyrkesaktive kvinner.

De høyest utdannede kvinner arbeider i overveiende grad som sykepleiere og lærere, enten de er heltids- eller deltidsarbeidende. Det er en større forskjell i yrkesfordelingen mellom de heltids- og deltidsarbeidende kvinnene på laveste utdanningsnivå enn på de øvrige utdanningsnivåer. Dette er igjen et uttrykk for at en stor del av de deltidsarbeidende kvinnene med lav utdanning er sysselsatt i yrker som er organisert som deltidsarbeid, og som ikke er aktuelle for de heltidsarbeidende kvinnene.

På bakgrunn av dette kan det være av interesse å se om de ulike yrkesstrukturene også avspeiler seg i de holdninger kvinnene har til det å være yrkesaktiv. Kan det være at de lavt utdannede kvinnene begrunner sin yrkesaktivitet på en annen måte enn de høyt utdannede? Hva med de hjemmeværende? Opplevs denne tilpasningsformen likt uansett utdanningsnivå?

2.4. Holdninger til yrkesaktivitet og til rollen som hjemmeværende husmor

For å bli klassifisert som yrkesaktiv i FU-77 måtte kvinnene ha arbeidet i minst én time uken før intervjuet fant sted. Dette innebærer at den gruppen av kvinner som er blitt klassifisert som yrkesaktiv i FU-77, og som derved har fått videre spørsmål om yrkesaktivitet, er noe større enn gruppen yrkesaktive etter den definisjon som er valgt i denne analysen. Her er satt en grense på 100 timer i året for at kvinner skal kunne klassifiseres som yrkesaktive.

I denne delen skal vi ta utgangspunkt i de opprinnelige grupperinger fordi disse er lagt til grunn for hvem som har fått spørsmål om holdninger til henholdsvis yrkesaktivitet og hjemmearbeid. På grunn av den lave grense for yrkesaktivitet ble en del kvinner klassifisert som yrkesaktive uten at de selv oppfattet seg som dette. For disse ble spørsmål om holdning til yrkesaktivitet lite i samsvar med deres subjektive opplevelse av sin situasjon. På samme måte ble en del kvinner som subjektivt oppfattet seg selv som husmødre ikke stilt spørsmål om deres holdning

til hjemmearbeid. Ved tolkning av tabellene 10 og 11 er det derfor viktig å være klar over at gruppen yrkesaktive kvinner er videre definert og gruppen husmødre snevrere enn den subjektive oppfatning en del av kvinnene selv hadde.

Først skal vi se på hvilke grunner kvinnene har gitt for sin yrkesaktivitet. I denne delen av spørreskjemaet til Fruktbarhetsundersøkelsen ble kvinnene forelagt en del holdningsutsagn. For hvert av utsagnene skulle de svare hvorvidt dette "gjelder fullt og helt for meg", "gjelder delvis for meg" eller "gjelder ikke for meg". I tabell 10 er grunnlaget prosentandelene til de av kvinnene innen hvert av utdanningsnivåene som har benyttet kategorien "gjelder fullt og helt for meg" for hvert av utsagnene.

Tabell 10. Yrkesaktive kvinner med barn, på ulike utdanningsnivå, etter grunner for yrkesaktivitet. Prosent *Employed females with children, on different levels of education, by reasons for employment. Per cent*

Utsagn om yrkesaktivitet <i>Statements about employment</i>	Alle <i>All</i>	Inntil	10 år	11-12 år	13 år
		9 år <i>Duration until 9 years</i>	<i>Duration 10 years</i>	<i>Duration 11-12 years</i>	og over <i>Duration 13 years and over</i>
Ikke miste kontakt med arbeids- liv <i>Not lose contact with</i> <i>labour market</i>	26	22	24	25	37
Utnytte utdanning <i>Use educa-</i> <i>tion</i>	23	3	15	27	66
Behov for å treffe mennesker <i>Need of meeting people</i>	43	44	44	39	44
Økonomiske grunner <i>Economic</i> <i>reasons</i>	30	32	29	32	29
Vil være økonomisk selvstendig <i>Want to be economically inde-</i> <i>pendent</i>	18	15	16	21	24
Ikke nok å gjøre hjemme <i>Not</i> <i>enough work at home</i>	18	15	19	17	17
Arbeidet interessant <i>The work</i> <i>is interesting</i>	49	34	45	53	76

På de fleste spørsmålene har en større andel kvinner på høyeste utdanningsnivå benyttet seg av kategorien "gjelder fullt og helt for meg", enn kvinner på lavere utdanningsnivåer. Dette kan være et uttrykk for at flere av kvinnene på de lavere utdanningsnivåer har liten yrkesaktivitet sammenliknet med kvinner på høyeste utdanningsnivå. Kvinner med lav utdanning kan ha oppfattet spørsmålene som mindre relevante enn kvinner med høy utdanning. Men det kan også være et uttrykk for reelle holdningsforskjeller mellom utdanningsnivåene. I så fall kan tabell 10 fortelle noe om at kvinner med høy utdanning har et mer aktivt forhold til yrkesaktivitet enn kvinner med lav utdanning.

Når kvinner på de laveste utdanningsnivåer i størst grad har svart "gjelder fullt og helt for meg", så er grunnene "behov for å treffe andre mennesker", "arbeidet interessant" og "økonomiske grunner". Kvinner på de tre øvrige utdanningsnivåer har først og fremst lagt vekt på at "arbeidet er interessant". En stor del av de høyest utdannede kvinnene svarte dessuten at utsagnet "ønsker å utnytte utdanning" gjaldt fullt og helt for dem.

Kvinner på alle utdanningsnivåer har følgelig i stor grad motivert sin yrkesaktivitet med at de fant sitt arbeid interessant. Like fullt finner vi en klar økning i den andel kvinner som har svart at dette "gjelder fullt og helt for meg" ved høyere utdanningsnivå. Naturlig nok er det samme tilfelle for utsagnet om å utnytte sin utdanning. Prosentvis har om lag samme andel av kvinnene i de ulike utdanningskategoriene svart at deres yrkesaktivitet er motivert ut fra behovet for å treffe mennesker. Den relative betydning dette utsagnet har i forhold til andre utsagn er imidlertid størst for kvinner på de lavere utdanningsnivåer. Det samme er tilfelle for utsagnet om økonomiske grunner som motiv for yrkesaktivitet. For dette utsagnet kan det tenkes at det oppleves som en lite positiv begrunnelse for yrkesaktivitet. Hvem i et velferdssamfunn har lyst til å innrømme fattigdom? Det vil ikke være urimelig å tenke at utsagnet har fått mindre oppslutning enn realitetene skulle tilsi, og at dette særlig gjelder kvinner på lavere utdanningsnivå.

I en amerikansk intervjuundersøkelse (Gordon and Kammeyer, 1980) forsøkte man å måle betydningen av økonomi, utdanning og holdninger blant småbarnsmødre for deres forhold til yrkesaktivitet. De konkluderte med at økonomi var den mest avgjørende faktor for småbarnsmødrenes yrkesaktivitet. Småbarnsmødre i familier med det laveste inntektsnivået var i stor grad yrkesaktive. Holdninger til kjønnsrollemønstre og morsrolle hadde liten innflytelse. Utdanning hadde ingen effekt på yrkesaktivitet for utvalget

sett under ett. Ved å kontrollere for familiens inntektsnivå viste det seg imidlertid at utdanning hadde forskjellig effekt for kvinner med ulike familieinntektsnivåer. For kvinner med laveste og mellomste familieinntekt hadde utdanning en negativ effekt. Jo lavere utdanning dess høyere yrkesaktivitet. For kvinner med høyeste familieinntekt forholdt det seg motsatt, de med lavest utdanning hadde også lav yrkesaktivitet.

Økonomiske grunner for yrkesaktivitet kan komme klarere fram når man som Gordon og Kammeyer inndeler kvinnene i grupper etter familiens faktiske inntekt, enn når man som i FU-77 lar kvinnene selv begrunne sin yrkesaktivitet. Her ønsker vi å knytte an til det som også kom fram i Gordon og Kammeyers undersøkelse, nemlig at kvinner har ulike motivasjoner for sin yrkesaktivitet etter den situasjon de befinner seg i.

Tabell 10 synes å understøtte antakelser om ulik motivasjon for yrkesaktivitet etter det utdanningsnivået kvinner befinner seg på. Det kan se ut til at kvinner med høy utdanning har en sterk motivasjon for yrkesaktivitet ut fra forventninger som knytter seg til egenskaper ved yrket. Kvinner med lav utdanning synes i større grad å se behovet for yrkesaktivitet betinget av den situasjon de lever i. Ut fra disse ulike motivene kan det tenkes at den svake tendensen i tabell 5 gir uttrykk for en realitet. Der kunne det se ut til at barrieren mot yrkesaktivitet blant kvinner med barn, var lavere for kvinner på ytterpunktene i utdanningskalaen enn for mellomnivåene. Tabell 10 kan tyde på at kvinner med lav utdanning er yrkesaktive fordi de befinner seg i en situasjon som gjør dette nødvendig og mulig. Kvinner med høy utdanning har fra starten innrettet livet sitt med tanke på yrkesaktivitet.

Et interessant trekk ved tabellen er for øvrig at få kvinner, uansett utdanning, synes de har hatt for lite å gjøre hjemme. Den relative betydning av utsagnet er også her størst for de lavest utdannede kvinnene.

Hvordan begrunner så husmødre det at de er hjemme? På samme måte som for tabell 10 er det viktig å være klar over at tabell 11 ikke er en presentasjon av hvilket utsagn som utgjør hovedgrunnen til at den enkelte kvinne arbeider i hjemmet. Samme kvinne kan ha svart at flere av utsagnene "gjelder fullt og helt for meg". Tabell 11 gir en oversikt over i hvilken grad det enkelte utsagn har fått kvinner på ulike utdanningsnivåer til å svare "gjelder fullt og helt for meg".

Tabell 11. Hjemneværende kvinner med barn, på ulike utdanningsnivå, etter grunner for å være hjemme. Prosent *Housewives with children, on different levels of education, by reasons for being a housewife. Per cent*

Utsagn om å være hjemme- arbeidende <i>Statements about being a housewife</i>	Alle <i>All</i>	Inntil 9 år <i>Duration until 9 years</i>	10 år <i>Duration 10 years</i>	11-12 år <i>Duration 11-12 years</i>	13 år og over <i>Duration 13 years and over</i>
Største behov for meg hjemme <i>Greatest need for me at home</i>	75	78	77	68	66
Trives best med arbeid hjemme <i>I enjoy working at home .....</i>	44	51	45	36	22
Best for barna <i>Best for the children .....</i>	77	78	80	72	67
Ikke mulig å få passende arbeid <i>Not possible to get suitable work .....</i>	14	18	13	8	7
Får ikke skikkelig barnetil- syn <i>Cannot get proper child- care .....</i>	14	16	13	8	16
Mann ønsker hjemmearbeidende hustru <i>My husband wants a housewife .....</i>	23	32	21	17	8

De fleste av kvinnene har svart at de var hjemme fordi det var "størst behov for dem der". Men de høyest utdannede svarte dette i mindre grad enn de lavest utdannede. På samme måte synes det å være en utbredt begrunnelse for å være hjemme, at det er "best for barna". Fortsatt gjelder dette i mindre grad de høyest utdannede. Andelen kvinner som har svart at de trives best med å arbeide hjemme synker sterkt med utdanningsnivået. Sett under ett var det relativt få kvinner som svarte at de ikke får passende arbeid eller at de har en mann som ønsker dem hjemme. Men det er ganske klare variasjoner etter utdanningsnivå. Det er først og fremst de høyest utdannede kvinnene som i liten grad opplever at dette gjelder "fullt og helt for dem".

Barnepass oppleves antakelig som et problem for dem som har tanker om å gå ut i arbeidslivet. 16 prosent av kvinnene på laveste og høyeste utdanningsnivå har svart at dette gjelder "fullt og helt for dem".

På mange måter synes tabell 11 å være et speilbilde av tabell 10 med hensyn til i hvilken grad kvinner på ulike utdanningsnivå har benyttet svarkategorien "gjelder fullt og helt for meg". Mens det blant de yrkesaktive kvinnene er de med høyest utdanning som i sterkeste grad har benyttet denne kategorien, så er det omvendte tilfelle blant de hjemneværende kvinnene.

2.5. Oppsummering

Det er en generell tendens til at yrkesprosenten blant kvinner stiger med økende utdanningsnivå og til at det er mer vanlig å arbeide deltid jo lavere utdanningsnivå kvinnen har. Videre synes det å gå et stort skille mellom kvinner med barn og uten barn. Antall barn har liten innvirkning på yrkesprosenten sett under ett, men en viss innvirkning på omfanget av yrkesaktiviteten. Andel deltidsarbeidende kvinner øker med det antall barn de har. Dersom vi ser på undergrupper av kvinner, kommer det fram klare forskjeller mellom kvinner på ulike utdanningsnivåer. Vi kan først oppsummere noen hovedtrekk for kvinner med lavest utdanning. I grove trekk kan vi si at de har lav yrkesprosent og arbeider i stor grad deltid. Andel kvinner med barn er høyere på dette utdanningsnivået sammenliknet med de øvrige utdanningsnivåer. Selv om det blant kvinner som har barn i utgangspunktet er lav yrkesprosent, synes ikke barrierene mot yrkesaktivitet å være like høye som for mellomnivåene av utdanning. Bare en liten andel av kvinnene har barn som trenger tilsyn mens de selv arbeider, og tilsynet blir i overveiende grad ivaretatt av ektemann eller nær slekt. Yrkesmessig er hotell-, restaurant- og husarbeid, vaktmester-, reingjørings- og handelsarbeid viktig for kvinnene i undersøkelsen. Konsentrasjonen om disse yrkene er sterkere blant deltids- enn blant heltidsarbeidende. Kvinnene på laveste utdanningsnivå har i forholdsvis liten grad benyttet svar-kategorien "gjelder fullt og helt for meg" på spørsmål om motiv for yrkesaktivitet. I den grad de gjør dette, har flest svart at "behov for å treffe mennesker", "arbeidet interessant" og "økonomiske grunner" gjaldt fullt og helt for dem. På den annen side har de hjemmeværende i denne utdanningsgruppen i stor grad benyttet svarkategorien "gjelder fullt og helt for meg" for å grunngi hvorfor de er hjemme. En stor andel mener det er størst behov for dem hjemme og at det er best for barna at de er hjemme.

Kvinner på høyeste utdanningsnivå blir på mange måter en motsetning til de lavest utdannede kvinnene når det gjelder deres forhold til yrkesaktivitet. En stor andel er yrkesaktive og de arbeider hovedsakelig på heltid. Innen dette utdanningsnivået er det en noe høyere andel barnløse kvinner sammenliknet med de øvrige. Barrieren mot yrkesaktivitet for kvinner på høyeste utdanningsnivå som har barn, ser ut til å være lavere enn for kvinner med utdanning på et mellomnivå. Samtidig er det innen dette utdanningsnivået vi finner den høyeste andel kvinner med barn som trenger tilsyn. Dette er oftest løst ved tilsynsformer utenfor familien. I stor grad er kvinnene konsentrert i yrker som sykepleiere og lærere uansett om de arbeider deltid eller heltid. De har høy motivasjon for yrkesaktivitet og gir i liten grad uttrykk for trivsel med hjemmearbeid.

I kjølvannet av den reduksjon som har funnet sted i barnefødsler de siste årene, har ett av spørsmålene vært om kvinner prioriterer yrkesaktivitet framfor omsorgsarbeidet i hjemmet. I den forutgående beskrivelse har vi sett at andel yrkesaktive kvinner øker jo høyere utdanning kvinnene har. Dersom det er slik at yrkesaktiviteten vinner kampen om kvinnens oppmerksomhet framfor omsorgsarbeidet, så kunne vi forvente at dette i særlig grad gjør seg gjeldende blant de høyest utdannede kvinnene. I sine begrunnelser for hvorfor de er yrkesaktive, er det nærliggende å si at de høyest utdannede kvinnene i større grad gir uttrykk for en faseresistent yrkesbevissthet enn de lavest utdannede. Med dette mener vi at de begrunner sin yrkesaktivitet med karakteristika ved sin egen jobb og ved sin utdanning. Vi ville finne det rimelig at denne innstilling til yrkeslivet er mer uavhengig av hvilken fase i livet man befinner seg i, enn de begrunnelser de lavest utdannede kvinnene la vekt på. For dem er deres livssituasjon mer framtreddende. Vi ville tro at begrunnelser for yrkesaktivitet som "behov for å treffe mennesker" og "økonomiske grunner" i stor grad er avhengig av livsfase. Vår generelle antakelse ville være at kvinnene på det høyeste utdanningsnivå har en mer stabil yrkesaktivitet sett over livsløpet, enn kvinnene på laveste utdanningsnivå.

3. VARIASJONER I BARNETALL

Det er til nå lagt vekt på å belyse enkelte trekk ved yrkesaktivitet for kvinner med ulik utdanning og etter hvorvidt de har barn eller ikke. Ved å ta utgangspunkt i utdanningsnivå får vi klare forskjeller mellom kvinnene både i valget mellom hjemmearbeid og yrkesaktivitet og i den situasjon de er i på arbeidsmarkedet. Men foreløpig har vi kommet lite inn på kvinnenes omsorgsbelastning i hjemmet.

I den videre framstilling skal vi i første omgang se hvordan barnetallet varierer mellom kvinner. Det har interesse for oss å kartlegge om det er dekning for å si at de høyt utdannede kvinnene får færre barn enn kvinner med lavere utdanning uavhengig av kvinnens tilknytning til arbeidsmarkedet.

Tolkningen av sammenhenger mellom utdanning og barnetall kan ikke gjøres uten reservasjoner. Vi skal her nevne to eksempler. Det ene er en tendens blant høyt utdannede kvinner til å utsette barnefødsler til de er ferdig med sin utdanning. Dette fører til at utdanning får en negativ effekt på barnetallet i ung alder selv om resultatet, det samlede antall barn, ved avsluttet reproduksjonsfase kan være det samme for lavt og høyt

utdannede kvinner. Det andre eksemplet er at høy utdanning muligens betyr mer for de eldre kvinnene enn for de yngre. Dette er en følge av endringer i utdanningssystemet som har gjort det mer vanlig for kvinner å ta høyere utdanning.

Begge disse eksempler reiser problemer som gjør seg gjeldende i et tverrsnittsmateriale som den foreliggende analysen bygger på. I noen grad blir problemene mildnet ved at kvinnens alder er benyttet som kontrollvariabel. Imidlertid er det viktig å være klar over at utdanning kan ha en kunstig negativ effekt på barnetall blant unge, høyt utdannede kvinner, og at høyeste utdanningsnivå blant de eldre kvinnene omfatter en mer selektert gruppe enn blant de yngre.

Her vil det være viktig å få et innblikk i hvorvidt de observerte forskjeller mellom kvinner på ulike utdanningsnivåer skyldes utdanning i seg selv. Det kan også tenkes at utdanning blir en slags indikator på andre ulikheter mellom kvinnene. Vi ønsker altså å trekke inn flere bakgrunnsvariable enn utdanning.

Det problemet vi skal analysere er i hvilken grad hver av de definerede bakgrunnsvariablene kan forklare variasjonene i barnetall, når de blir sett i forhold til hverandre. Alder er brukt som en kontrollvariabel for å fjerne den effekten som består i at eldre kvinner har "rukket" å få flere barn enn de yngre.

Etter å ha pekt på de generelle tendenser vi finner når vi ser på alle kvinner under ett, skal vi ta opp særtrekk som gjør seg gjeldende når vi behandler husmødre, deltidsarbeidende og heltidsarbeidende kvinner hver for seg. Hver av gruppene blir analysert etter det samme mønster som i drøftingen av kvinnene sett under ett.

Atskillig forskningsarbeid er nedlagt i analyser av forholdet mellom fruktbarhet og yrkesaktivitet. Forskning basert på befolkningsgrupper i utviklingsland har resultert i få indikasjoner på at yrkesaktivitet blant kvinner faller sammen med lavt barnetall (Kupinsky 1977). Også den forskning som har funnet sted i industrialiserte land har sprikende resultater. Ifølge den amerikanske Statistical Bulletin (1979) har yrkesaktive kvinner færre barn enn hjemmeværende. Dette gjelder særlig kvinner med stabil yrkesaktivitet. Ljones (1979) fant en tendens til høyere yrkesaktivitet for kvinner uten barn enn for kvinner med barn. Yrkesaktiviteten blant kvinnene økte ettersom alderen på yngste barn økte. Selv om yrkesaktiviteten stort sett sank ved økende barnetall, så var dette imidlertid ingen entydig tendens.

Det ser ut til å være en klar sammenheng mellom alder på yngste barn og kvinnens yrkesaktivitet. Hvilket forhold som eksisterer mellom det antall barn en kvinne har og hennes tilknytning til arbeidsmarkedet er mer usikkert.

Vi skal analysere variasjoner i barnetall ved hjelp av Flervariabel klassifikasjonsanalyse (Multiple Classification Analysis - MCA). Metodebeskrivelsen bygger på Andrews, Morgan, Sonquist and Klem (1973).

3.1. Metodebeskrivelse

Flervariabel klassifikasjonsanalyse (MCA) er en metode som gjør det mulig å studere forholdet mellom flere uavhengige variable og en avhengig. I prinsippet kan teknikken sammenliknes med multivariat regresjon med dummy-variable. De uavhengige variable i MCA-programmet kan være på alle målenivåer, også nominal. Den avhengige variabel må være på intervallskala eller være en dikotom variabel. MCA bygger på en additiv modell og er problematisk å bruke dersom det er stor grad av interaksjon mellom de uavhengige variable i effekten på den avhengige variable. Dette er det mulig å kontrollere før man kjører programmet. (Interaksjon skapte ikke problemer for tolkning av tabellene i denne analysen).

Ved å benytte MCA-programmet forutsetter man følgelig at det er en additiv sammenheng mellom den avhengige og de uavhengige variable. De uavhengige variable kan deles i to grupper. Den ene gruppe er de variable som er målt på nominalskala, faktorvariable. Her er alder ved første ekteskap, hovedforsørgers utdanning, kvinnens utdanning, mannens utdanning og type bostedsstrøk definert som faktorvariable. Den andre gruppe variable er målt på intervallskala og betraktes som kontrollvariable. Her er kvinnens alder ved intervju tidspunktet definert som kontrollvariabel.

Resultatene av en MCA-analyse presenteres som observerte og beregnede gjennomsnitt av den avhengige variabel for hver av de uavhengige variable. Det beregnede gjennomsnitt viser hva det gjennomsnittlige barnetall for hver av de uavhengige variable hadde vært dersom gruppen av kvinner hadde vært sammensatt som hele massen med hensyn til de andre uavhengige variable. Det legges spesiell vekt på å illustrere effekten av faktorvariablene på den uavhengige variabelen. I de følgende tabeller er det effekten av faktorvariablene som blir framstilt.

I tabellene presenteres de observerte gjennomsnitt for hele massen og for delgrupper med hensyn til hver av faktorvariablene. Videre presenteres det beregnede gjennomsnitt som viser effekten av den enkelte faktorvariabel når vi har tatt hensyn til effekten av de øvrige uavhengige variable.

MCA er altså en metode for å rense ut effekten av de andre uavhengige variable når man skal analysere forholdet mellom en faktorvariabel og den avhengige variabel.

Som eksempel kan vi tenke oss at både lav utdanning og lav alder ved giftermål kan virke positivt på barnetallet. I MCA-programmet får vi "skilt ut" effekten av lav utdanning og kan si noe om den "reine" effekten av lav giftermålsalder, forutsatt at utdanning hadde fordelt seg jevnt som for hele massen.

Det er mulig å be programmet skrive ut effekten av faktorvariable og av alle uavhengige variable separat. Her har vi valgt å bare presentere den samlede effekt av de uavhengige variable, men vil likevel henviser til resultater fra de separate effekter når dette synes nødvendig.

I tillegg til å skrive ut de observerte og de beregnede gjennomsnitt, skriver MCA-programmet også ut to mål, Eta og Beta, for hver av faktorvariablene. Eta indikerer i hvilken grad det er samvariasjon mellom den avhengige variable og den enkelte faktorvariable når det ikke kontrolleres for effekten av de øvrige uavhengige variable. Beta indikerer den relative "forklaringskraft" til de enkelte faktorvariable, når vi har kontrollert for effekten av de andre uavhengige variable. Beta kan i første rekke si noe om rangordningen mellom faktorvariablene når det gjelder å forklare variasjoner i den avhengige.

Til slutt får vi et mål for i hvilken grad det samlede sett uavhengige variable har vært i stand til å forklare variasjoner i barnetall, uttrykt ved R^2 .

MCA-programmet er her benyttet for alle kvinner som har oppgitt at de lever sammen med en mann og som ikke manglet opplysninger på en eller flere av de definerte variable. I alt var dette 2 639 kvinner. Opplysninger manglet for 290 av de 2 929 kvinnene som oppgav at de levde sammen med en mann.

3.2. Gruppeavgrensing og variabeldefinisjoner

I den versjonen som er benyttet her, er MCA-programmet begrenset til 5 faktorvariable. I tillegg til dette er det også mulig å definere 5 kontrollvariable.

En slik utvelgelse av noen få variable vil alltid øve vold mot den virkelighet vi ønsker å gi et bilde av. Andre variable enn de vi har valgt, kan tenkes å ha større betydning for de forhold vi vil analysere. Ett mål for hvor treffende valget av variable er, får vi ved å se på R^2 ,

andel forklart varians. Men selv med en R^2 på 0,52, som er den høyeste verdi for R^2 i denne analysen, er det like stor andel av variasjonen i barnetall som forklares av faktorer som ikke er definert i analysen som av de definerte variable. Dette er såvel systematiske som tilfeldige faktorer. Ingen statistisk modell kan gi en fullstendig forklaring på variasjoner i barnetall. Dette er det viktig å være klar over ved tolkning av resultatene.

Et annet forhold som kan være av stor betydning for de resultater som kommer fram, er hvilke inndelinger av variablene som er lagt til grunn. Her er det mange valg som må treffes. Nedenfor skal vi presentere hver variabel for seg med en beskrivelse av de inndelinger som er foretatt.

Yrkesaktiviteter

Kvinnene ble inndelt i tre grupper etter deres tilknytning til arbeidsmarkedet. Grunnlaget for inndelingene er kvinnenes svar på spørsmål om de var yrkesaktive på intervju tidspunktet og hvor mange timer de hadde arbeidet foregående år. Kvinner som var midlertidig syke, eller hadde svangerskapspermisjon på intervju tidspunktet, men som vanligvis var yrkesaktive, ble gruppert som yrkesaktive. De tre gruppene omfatter følgende kvinner:

- Husmødre: kvinner som svarte benektende på at de var yrkesaktive på intervju tidspunktet. Dessuten kvinner som svarte at de var yrkesaktive, men som i løpet av foregående år hadde arbeidet mindre enn 100 timer.
- Deltidsarbeidende: kvinner som var yrkesaktive på intervju tidspunktet og som foregående år hadde arbeidet mer enn 100 og mindre enn 1 000 timer.
- Heltidsarbeidende: kvinner som var yrkesaktive på intervju tidspunktet og som det foregående år hadde arbeidet 1 000 timer eller mer.

I det følgende MCA-program er antall barn definert som den avhengige variabel. Kvinnens alder ved inngåelse av første ekteskap, utdanning til hovedforsørger under oppvekst, kvinnens og mannens utdanning og type bostedsstrøk er faktorvariablene. Kvinnens alder ved intervju tidspunktet er kontrollvariabel. Samlet utgjør faktor- og kontrollvariable det sett av uavhengige variable som vi refererer til i denne analysen.

Antall barn

Det samlede antall levende barn kvinnen hadde født på intervju tidspunktet er tatt med. Verdiene går fra 0 til 10 barn. Barnas alder varierer fra ganske nyfødte til over 20 år. Eldste kvinne i materialet er 44 år.

I hele materialet er det derfor relativt få kvinner som har reproduksjonsperioden som fjern fortid. Her har vi valgt å ta med de levende barn en kvinne har født uansett om barnet var hjemmeværende på intervju-tidspunktet eller ikke.

Alder ved inngåelse av første ekteskap

Kvinnene er her inndelt i de fire aldersgruppene under 20 år, 20-22 år, 23-24 år og 25-44 år. Kvinner som oppgav at de lever i samliv, men ikke er gift, ble gitt verdien 0 for alder ved første ekteskap. Disse er presentert som "ikke-gift" i tabellene.

Hovedforsørgers allmennutdanning

Kvinnene ble spurt om hvem som var hovedforsørger under oppvekst. Her er det tatt utgangspunkt i høyeste allmennutdanning til den av foreldrene kvinnen har oppgitt som hovedforsørger. I de tilfelle der kvinnen har svart at begge foreldre var forsørgere, har vi brukt utdanningen til den foreldrepart som har høyest utdanning. I de tilfelle kvinnen har svart uoppgitt på utdanning til hovedforsørger og likevel oppgitt utdanning til den andre forelder, er den oppgitte utdanning benyttet.

Nivå 1 = 7 år folkeskole eller mindre

Nivå 2 = 1 år framhaldsskole
 2 år framhaldsskole
 9 år grunnskole
 folkehøgskole 1 år
 realskole eller 10 års skolegang
 folkehøgskole 2 år

Nivå 3 = artium

Kvinnens/mannens utdanning

Fra slutten av 1950-årene til litt etter 1970 pågikk en gradvis omlegging av skolesystemet fra 7-årig til 9-årig obligatorisk skolegang. For hovedforsørgers allmennutdanning var det greit å sette grensen ved 7 års obligatorisk skolegang ettersom de hadde fullført denne delen av sin utdanning før omleggingen av skolesystemet fant sted. Imidlertid har utviklingen innen utdanningsvesenet vært så omfattende at vi har funnet det rimelig å bruke andre inndelinger for utdanningsnivåer for kvinnen og hennes mann/partner, enn for hovedforsørger. Endringene i skolesystemet har skapt problemer med å få en ensartet klassifisering av utdanningsnivå. Vi ønsket i prinsippet å skille dem med kun obligatorisk skolegang fra dem som har skolegang utover dette. Vi har valgt å la inntil 9 års skolegang utgjøre

laveste utdanningsnivå. For de eldste kvinnene vil obligatorisk skolegang innebære 7 års folkeskole. Imidlertid bygger inndelingen i videre skolegang utover obligatorisk på den "normale" varighet av en utdanning etter dagens regler. Det vil si at de blant de eldre kvinnene som har 7-årig folkeskole samt ettårig handelsskole her blir gruppert på nivå 2, selv om deres reelle antall år i skole er mindre enn 10 år.

Utdanningsnivåene er gruppert ut fra den høyeste fullførte utdanning til kvinnen og hennes mann/partner på intervjutidspunktet. Utdanningsvariabelen omfatter samme nivåer for kvinne og mann, og er gruppert i samsvar med Standard for utdanningsgruppering (SSH nr. 28).

Nivå 1:	7 år folkeskole
(inntil 9 år)	1 år framhaldsskole
	2 år framhaldsskole
	9 år grunnskole
Nivå 2:	Folkehøgskole, ettårig
(10 år)	Real- eller middelskole
	Fagutdanning 1
Nivå 3:	Folkehøgskole, 2 år
(11-12 år)	Artium
	Fagutdanning 2
Nivå 4:	Universitet eller høgskole 1
(13 år og over)	Universitet eller høgskole 2
	Universitet eller høgskole 3

Nivå 4 omfatter all utdanning etter artium, såvel sykepleierutdanning og annen høgskoleutdanning som universitetsutdanning på ethvert nivå.

Type bostedsstrøk

I instruks til intervjuerne i FU-77 ble det presisert at til spredtbygd strøk regnes, foruten all spredt bosetting, også husklynger med færre enn 200 bosatte. Videre at tettsted er et område med minst 200 bosatte, der avstanden mellom husene - som hovedregel - ikke overstiger 50 meter. Type bostedsstrøk bestemmes uten hensyn til om stedet administrativt tilhører en bykommune eller herredskommune.

Spredtbygd:	50 m eller mer mellom hvert hus, eller steder med færre innbyggere enn 200
Mindre tettsted:	200-1 999 innbyggere
Større tettsted:	2 000-19 999 innbyggere
Større by:	20 000-100 000 innbyggere
Storby m/forsteder:	Oslo, Bergen, Trondheim

Alder

Kvinnene representerer aldersgruppene 18-44 år. Her er de inndelt i ettårige aldersgrupper.

3.3. Barnetall og tilknytning til yrkesaktivitet

Vi skal nå ta utgangspunkt i de 2 639 kvinnene som levde i samliv med en mann på intervju tidspunktet og som vi hadde opplysninger for på de definerte variable. Vi ønsker å se hvordan tallet på barn fordeler seg for de ulike verdiene på hver av de 5 faktorvariable (observerte gjennomsnitt). Videre ønsker vi å se hvor stor variasjonen i barnetall er for hver enkelt av variablene når det er tatt hensyn til de øvrige variable og til innvirkningen av kvinnens alder (korrigerte gjennomsnitt). Vi ønsker også å få et inntrykk av styrken av samvariasjonen med hver enkelt variabel (η) og av rangeringen av hver enkelt variabel etter at det er tatt hensyn til effekten av de øvrige variablene (β). Ut fra β kan vi få et bilde av hvilke variable som har større/mindre "forklaringskraft" når effekten fra de andre faktorvariable og kontrollvariabelen er rensset ut. Til slutt ønsker vi å få informasjon om hvor stor andel av variasjonen i barnetallet som samlet blir forklart av de uavhengige variable (R^2).

Tabell 12 viser fordelingen av gjennomsnittlig barnetall for alle verdier på de definerte variable.

Det gjennomsnittlige barnetall blant alle kvinnene var 1,94.

De observerte gjennomsnitt kan leses som en vanlig toveis fordeling. Disse viser at de høyeste barnetall når vi ser på en faktorvariable av gangen, har kvinner som har giftet seg tidlig, de som hadde en hovedforsørger med lav utdanning og de som selv har lav utdanning. Likedan var de høyeste barnetall blant de som hadde en mann med lav utdanning og som bodde i de spredtbygde strøk av landet. De laveste barnetall i de observerte gjennomsnitt har kvinner med høy giftealder (eller ikke-gift, det vil si de som lever i samliv uten vigsel) og de med høy utdanning for hovedforsørger, for kvinnen selv eller for mannen. Videre har kvinner bosatt i de mest sentrale deler av landet få barn. Tendensene er klare både for de med høyeste og laveste barnetall. Her skal det likevel bemerkes at det finnes et unntak. Kvinner på høyeste utdanningsnivå har ikke færre barn enn kvinner på nest høyeste. Dette vil bli tatt opp seinere i framstillingen.

Tabell 12. Gjennomsnittlig antall barn for alle kvinner i samliv, etter alder ved første ekteskapsinngåelse, etter utdanning til hovedforsørger under oppvekst, etter kvinnens utdanning, etter mannens utdanning og etter type bostedsstrøk. Kontrollert for kvinnens alder *Average number of children for females living together with a man, by age at first marriage, by education of head of family during adolescence, by education of female, by education of male and by type of living area. Controlled for age of female*

	Antall kvinner Number of females	Observerte gjennom- snitt Observed average	Eta ¹⁾ Eta ¹⁾	Beregnet gjennom- snitt ¹⁾ Estimated average ¹⁾	Beta ¹⁾ Beta ¹⁾
Alle <i>All</i>	2 639	1,94			
<u>Alder ved 1. ekteskap</u> <i>Age at first marriage</i>					
Ikke gift <i>Not married</i>	82	0,31		1,24	
Under 20 år <i>Less than 20 years</i>	592	2,23		2,35	
20-22 år <i>years</i>	1 100	1,98		2,03	
23-24 "	494	1,86		1,74	
25-44 "	371	1,82	.27	1,45	.26
<u>Hovedforsørgers utdanning</u> <i>Education of head of the family</i>					
Nivå 1 <i>Level 1</i>	1 816	2,08		1,96	
" 2 " 2	616	1,71		1,89	
" 3 " 3	207	1,43	.17	1,91	.02
<u>Kvinnens utdanning</u> <i>Education of female</i>					
Nivå 1 <i>Level 1</i>	654	2,40		2,09	
" 2 " 2	1 232	1,92		1,92	
" 3 " 3	318	1,54		1,79	
" 4 " 4	435	1,60	.25	1,89	.08
<u>Mannens utdanning</u> <i>Education of male</i>					
Nivå 1 <i>Level 1</i>	592	2,27		1,96	
" 2 " 2	748	1,98		1,97	
" 3 " 3	665	1,78		1,87	
" 4 " 4	634	1,76	.16	1,96	.03
<u>Type bostedsstrøk</u> <i>Type of living area</i>					
Spredtbygd <i>Sparsely populated</i>	618	2,29		2,14	
Mindre tettsted <i>Little urban settle- ment</i>	752	2,04		2,01	
Større tettsted <i>Greater urban settle- ment</i>	607	1,91		1,93	
Større by <i>Town</i>	192	1,73		1,81	
Storby med forsteder <i>City with suburbs</i> R ² 0,39	470	1,44	.23	1,65	.13

1) For nærmere forklaring, se teksten, pkt. 3.1.

1) For further explanation, see text, item 3.1.

Koionnen med beregnede tall viser det gjennomsnittlige barnetall for hver av faktorvariablene etter at det er tatt hensyn til virkningene fra de øvrige uavhengige variable. Ved å se på beta for hver variabel finner vi at alder ved første ekteskapsinngåelse og type bostedsstrøk er de to variable som i sterkest grad forklarer variasjonen i barnetall. Kvinner som har giftet seg før de var 20 år, har et beregnet gjennomsnittlig barnetall på nesten ett barn mer enn kvinner som har giftet seg etter fylte 25 år.

Vi ser også at kvinner som lever i samliv med en mann uten å være gift har et observert barnetall som i gjennomsnitt ligger langt under de gifte kvinnenes (0,31). Dette er en liten gruppe kvinner (82) og vi skal være forsiktige med å trekke sterke konklusjoner. Imidlertid finner vi at det gjennomsnittlige barnetallet for denne gruppen ville ha vært 1,24 dersom kvinnene hadde hatt verdier på de andre uavhengige variablene som tilsvarte gjennomsnittsverdier for alle kvinnene. Mye av forklaringene ligger nok i at en stor del av de 82 kvinnene er unge og har ikke fått sitt første barn enda. Men selv etter at det er tatt hensyn til de øvrige uavhengige variablene, så har kvinner i samliv færre barn enn gifte kvinner. Samlivsmønsteret og alderen for giftermål ser ut til å ha klar innvirkning på barnetallet.

Type bostedsstrøk er den nest viktigste variabelen for å forklare variasjoner i barnetall. Mens den reine effekten av å være bosatt i spredtbygde strøk gir et beregnet gjennomsnittstall på 2,14 barn, så gir tilsvarende effekter for kvinner bosatt i Oslo, Bergen eller Trondheim 1,65 barn.

Barnetallet synker jevnt med tettstedets størrelse. En del av den opprinnelige spredningen i barnetall (fra 2,29 til 1,44) blir borte når de andre uavhengige variable blir tatt hensyn til (2,14 til 1,65). Dette innebærer, for å eksemplifisere med to ytterpunkter, at en del av det høye barnetallet for dem som bor spredtbygde, kan forklares ved at de også har barnefremmende verdier på de andre variablene. Omvendt er det for kvinner bosatt i storby med forsteder. Noe av grunnen til at disse kvinnene i hovedsak har få barn, kan tilskrives at de også på de andre variablene har en tendens til opphoping omkring barnehemmende verdier.

Sett i forhold til de to variablene, alder for inngåelse av første ekteskap og type bostedsstrøk, så kan de tre andre variablene bare forklare en mindre del av variasjon i barnetall. Både allmennutdanning for hovedforsørger og mannens utdanning er tatt med som mål for kvinnens sosioøkonomiske status. De opprinnelige variasjoner i barnetall kan i begge tilfelle forklares ved de verdier kvinnene har på de andre variablene. Dette

innebærer at når kvinner med hovedforsørger på et høyt utdanningsnivå har et barnetall langt under gjennomsnittsverdien, så kan dette tilskrives deres fordeling på de andre variable. De beregnede gjennomsnittstall tyder på at verken hovedforsørgers eller mannens utdanning har noen selvstendig innflytelse på variasjoner i barnetall.

Variabelen kvinners utdanning bryter noe med de antagelser som er formulert på bakgrunn av tabellene forut. Den har mindre innvirkning enn antatt.

Vi ser at de observerte gjennomsnittsverdier gir store forskjeller i barnetall etter kvinnens utdanning. Kvinner på laveste utdanningsnivå har i gjennomsnitt nesten ett barn mer enn de høyest utdannede kvinnene (2,40 - 1,60). Når vi ser på de beregnede gjennomsnitt finner vi imidlertid at differansen i barnetall mellom de lavest og de høyest utdannede kvinnene har sunket sterkt (2,09 - 1,89). Dette innebærer at effekten av utdanning i seg selv har relativt lav innflytelse på barnetallet.

De beregnede gjennomsnittstall viser liten variasjon i barnetall etter utdanningsnivå. Kvinner på laveste utdanningstrinn har flere barn enn kvinner på høyere. Men forskjellene er ikke store. Det er heller ikke slik at barnetallet synker jevnt ved økende utdanning for kvinnen. Kvinner på utdanningsnivå 4 har i gjennomsnitt noe flere barn enn kvinner på utdanningsnivå 3. Tidligere har enkle toveistabeller vist at kvinner med høyeste utdanningsnivå:

- a) har høyere yrkesprosent
- b) i større grad arbeider heltid og
- c) har større andel barnløse

enn kvinner med laveste utdanningsnivå. Her kommer det fram at når vi tar hensyn til forskjellene i de øvrige variablene som er med i MCA-beregningene er det liten forskjell i barnetall mellom kvinner med laveste og kvinner med høyeste utdanning.

På grunnlag av utskriftene fra MCA-beregningene, er det mulig å si noe om hvor mye av de opprinnelige forskjeller som kan tilskrives alder og hvor mye som kan tilskrives kvinnes fordeling på de øvrige variablene. Dette har vi ikke tatt med i tabellene, da det ville bli for mange tall i forhold til informasjonsverdien. Likevel vil vi nevne at innvirkningen av alder var like sterk som innvirkningen av de fire andre variablene samlet.

Mye av de opprinnelige forskjeller kan altså forklares ved at de forskjellige utdanningsnivåene omfatter ulike aldersgrupper av kvinner. Det er relativt sett en større andel av kvinnene på laveste utdanningstrinn som er eldre, og som dermed har hatt alle sine fødsler, enn blant kvinnene på høyeste utdanningstrinn. Men det er også slik at kvinner med

lav utdanning har en tendens til å samle seg om verdier på de øvrige variable som gir høye barnetall, mens det motsatte er tilfelle for kvinner med høy utdanning.

Den direkte effekten av utdanning på barnetall viste seg å være beskjeden. Samme konklusjon ble trukket av Rindfuss, Bumpass and St. John i deres studie av barnetallspreferanser (1980). De fant at utdanning først og fremst hadde innvirkning på kvinnens alder ved første fødsel, men liten direkte effekt på lengden av intervall mellom barnefødsler eller på barnetallspreferanser. "It is the postponing of motherhood that produces the oft-observed negative bivariate relationship between education and children ever born" (s. 444).

Dersom vi ser på kolonnen over beregnede gjennomsnittstall i tabell 12, finner vi en antydning til en u-formet sammenheng mellom barnetall og utdanning. Det kan se ut til at barnetallet stiger for kvinner med høyest utdanning sett i forhold til kvinner med utdanning på et mellomnivå. I den videre framstilling skal det undersøkes om dette bildet endres ved en inndeling av kvinnene i tre undergrupper, avhengig av hvorvidt de er husmødre, deltids- eller heltidsyrkesaktive.

En slik tredeling betyr ikke at vi trekker ut yrkesaktivitet som en egen forklaringsvariabel. Sammenhengen mellom barnetall og yrkesaktivitet kan gå begge veier. Det er allikevel av interesse å se om analysen av samvariasjon med de faktorene vi har valgt ut, alder ved ekteskapsinngåelse, hovedforsørgers, kvinnens og mannens utdanning, type bostedsstrøk og alder, faller ut forskjellig for de tre gruppene. Vårt formål er følgelig ikke å si hvorvidt kvinnens yrkestilknytning har hatt innvirkning på hennes barnetall, men å gi en beskrivelse av den faktiske omsorgsbelastning blant yrkesaktive kvinner sammenliknet med hjemmeværende. Samtidig ønsker vi å se om det mønsteret vi fikk over sammenhengen mellom barnetall og utdanning opprettholdes når vi trekker inn kvinnens tilknytning til arbeidsmarkedet.

Tabellene 13, 14 og 15 viser at det gjennomsnittlige barnetall i de tre undergruppene er henholdsvis 2,14 for husmødre, 2,17 for deltidsarbeidende og 1,49 for heltidsarbeidende kvinner. Det er først og fremst de heltidsyrkesaktive kvinnene som har få barn. Det er også i denne gruppen de fleste av de kvinnene som ikke har barn, befinner seg. Deltidsyrkesaktive kvinner har gjennomsnittlig litt flere barn enn husmødre har. Dette er i overensstemmelse med inntrykket fra tabell 2. Her kom det fram at yrkesprosenten synker klart for kvinner som har barn. Derimot spiller det liten rolle hvor mange barn kvinnen har. Oppsplittingen på deltid og heltid viste at andelen deltidsarbeidende øker med antall barn, mens andel heltidsarbeidende klart avtar med barnetallet.

Tabell 13. Gjennomsnittlig antall barn for hjemmeværende kvinner i samliv, etter alder ved første ekteskapsinngåelse, etter utdanning til hovedforsørger under oppvekst, etter kvinnens utdanning, etter mannens utdanning og etter type bostedsstrøk. Kontrollert for kvinnens alder *Average number of children for housewives living together with a man, by age at first marriage, by education of head of family during adolescence, by education of female, by education of male and by type of living area. Controlled by age of female*

	Antall kvinner <i>Number of females</i>	Observerte gjennom- snitt <i>Observed average</i>	Eta Eta	Beregnet gjennom- snitt <i>Estimated average</i>	Beta Beta
Alle <i>All</i>	993	2,14			
<u>Alder ved 1. ekteskap</u> <i>Age at first marriage</i>					
Ikke gift <i>Not married</i>	17	0,70		1,62	
Under 20 år <i>Less than 20 years</i>	233	2,17		2,49	
20-22 år <i>years</i>	421	2,20		2,24	
23-24 "	181	2,15		1,97	
25-44 "	141	2,05	.18	1,54	.28
<u>Hovedforsørgers utdanning</u> <i>Education of head of the family</i>					
Nivå 1 <i>Level 1</i>	717	2,21		2,15	
" 2 " 2	212	2,02		2,12	
" 3 " 3	64	1,75	.12	2,04	.03
<u>Kvinnens utdanning</u> <i>Education of female</i>					
Nivå 1 <i>Level 1</i>	292	2,37		2,14	
" 2 " 2	514	2,07		2,12	
" 3 " 3	92	1,77		2,03	
" 4 " 4	95	2,15	.16	2,35	.07
<u>Mannens utdanning</u> <i>Education of male</i>					
Nivå 1 <i>Level 1</i>	229	2,40		2,21	
" 2 " 2	306	2,15		2,20	
" 3 " 3	264	1,95		2,03	
" 4 " 4	194	2,08	.15	2,11	.07
<u>Type bostedsstrøk</u> <i>Type of living area</i>					
Spredtbygd <i>Sparsely populated</i>	270	2,38		2,28	
Mindre tettsted <i>Little urban settle- ment</i>	293	2,12		2,15	
Større tettsted <i>Greater urban settlement</i>	214	2,14		2,13	
Større by <i>Town</i>	68	2,00		2,09	
Storby med forsteder <i>City with suburbs</i>	148	1,81	.17	1,91	.11
R ² 0,35					

Tabell 14. Gjennomsnittlig antall barn for deltidsyrkesaktive kvinner i samliv, etter alder ved første ekteskapsinngåelse, etter utdanning til hovedforsørger under oppvekst, etter kvinnens utdanning, etter mannens utdanning og etter type bostedsstrøk. Kontrollert for kvinnens alder *Average number of children for part-time employed females living together with a man, by age at first marriage, by education of head of family during adolescence, by education of female, by education of male and by type of living area. Controlled by age of female*

	Antall kvinner Number of females	Observerte gjennom- snitt Observed average	Eta Eta	Beregnet gjennom- snitt Estimated average	Beta Beta
Alle <i>All</i>	795	2,17			
<u>Alder ved 1. ekteskap</u> <i>Age at first marriage</i>					
Ikke gift <i>Not married</i>	11	0,72		1,65	
Under 20 år <i>Less than 20 years</i>	175	2,47		2,55	
20-22 år <i>years</i>	345	2,13		2,19	
23-24 " "	149	2,11		2,01	
25-44 " "	115	2,06	.19	1,79	.21
<u>Hovedforsørgers utdanning</u> <i>Education of head of the family</i>					
Nivå 1 <i>Level 1</i>	548	2,03		2,20	
" 2 " 2	189	1,91		2,09	
" 3 " 3	58	1,74	.17	2,19	.04
" " " "					
<u>Kvinnens utdanning</u> <i>Education of female</i>					
Nivå 1 <i>Level 1</i>	201	2,71		2,31	
" 2 " 2	353	2,07		2,08	
" 3 " 3	94	1,90		2,16	
" 4 " 4	147	1,83	.28	2,20	.08
<u>Mannens utdanning</u> <i>Education of male</i>					
Nivå 1 <i>Level 1</i>	178	2,49		2,30	
" 2 " 2	219	2,21		2,19	
" 3 " 3	177	2,12		2,15	
" 4 " 4	221	1,91	.17	2,06	.07
<u>Type bostedsstrøk</u> <i>Type of living area</i>					
Spreddbygd <i>Sparsely populated</i>	186	2,50		2,35	
Mindre tettsted <i>Little urban settle- ment</i>	243	2,35		2,31	
Større tettsted <i>Greater urban settlement</i>	184	2,06		2,15	
Større by <i>Town</i>	56	1,96		1,96	
Storby med forsteder <i>City with suburbs</i>	126	1,59	.26	1,76	.17
R ² 0,35					

Tabell 15. Gjennomsnittlig antall barn for heltidsyrkesaktive kvinner i samliv, etter alder ved første ekteskapsinngåelse, etter utdanning til hovedforsørger under oppvekst, etter kvinnens utdanning, etter mannens utdanning og etter type bostedsstrøk. Kontrollert for kvinnens alder *Average number of children for full-time employed females living together with a man, by age at first marriage, by education of head of family during adolescence, by education of female, by education of male and by type of living area. Controlled by age of female*

	Antall kvinner Number of females	Observerte gjennom- snitt Observed average	Eta Eta	Beregnet gjennom- snitt Estimated average	Beta Beta
Alle <i>All</i>	851	1,49			
<u>Alder ved 1. ekteskap</u> <i>Age at first marriage</i>					
Ikke gift <i>Not married</i>	54	0,10		0,08	
Under 20 år <i>Less than 20 years</i>	184	2,07		2,06	
20-22 år <i>years</i>	334	1,55		1,60	
23-24 " "	164	1,32		1,18	
25-44 " "	115	1,28	.36	0,89	.31
<u>Hovedforsørgers utdanning</u> <i>Education of head of the family</i>					
Nivå 1 <i>Level 1</i>	551	1,67		1,52	
" 2 " 2	215	1,24		1,45	
" 3 " 3	85	0,98	.19	1,42	.03
<u>Kvinnens utdanning</u> <i>Education of female</i>					
Nivå 1 <i>Level 1</i>	161	2,06		1,66	
" 2 " 2	365	1,55		1,45	
" 3 " 3	132	1,12		1,39	
" 4 " 4	193	1,16	.26	1,50	.07
<u>Mannens utdanning</u> <i>Education of male</i>					
Nivå 1 <i>Level 1</i>	185	1,90		1,43	
" 2 " 2	223	1,51		1,49	
" 3 " 3	224	1,30		1,44	
" 4 " 4	219	1,32	.18	1,60	.05
<u>Type bostedsstrøk</u> <i>Type of living area</i>					
Spredtbygd <i>Sparsely populated</i>	162	1,89		1,64	
Mindre tettsted <i>Little urban settle- ment</i>	216	1,59		1,52	
Større tettsted <i>Greater urban settle- ment</i>	209	1,55		1,54	
Større by <i>Town</i>	68	1,27		1,42	
Storby med forsteder <i>City with suburbs</i>	196	1,06	.22	1,31	.09
R ² 0,52					

På grunnlag av tabell 2 var det rimelig å forvente en klar forskjell i barnetall mellom kvinner som arbeidet deltid og heltid.

Med utgangspunkt i ulike gjennomsnittlige barnetall, viser imidlertid tabellene 13, 14 og 15 samme hovedmønstre som tabell 12.

Alder ved inngåelse av første ekteskap og type bostedsstrøk er de to variablene som har størst innvirkning på variasjoner i barnetall. Videre viser tabellene at de variasjoner som trer fram i de observerte gjennomsnittstall for ulike verdier av hovedforsørgers og mannens utdanning, forsvinner når det blir tatt hensyn til de andre uavhengige variable. Ingen av de to variable har noen selvstendig forklaringskraft på variasjoner i barnetall. For disse fire variablene blir inntrykket fra tabell 12 opprettholdt. Vi ser at de aller fleste kvinnene som lever i samliv uten å være gift, finnes blant de heltidsyrkesaktive og at disse i alt-overveiende grad er barnløse. Blant de gifte kvinnene er det noe større differanse i barnetall mellom heltidsyrkesaktive kvinner som har giftet seg tidlig og de som har giftet seg seint enn for husmødre og deltidsyrkesaktive kvinner. Forskjellene mellom de tre gruppene er imidlertid små og vi skal ikke legge vekt på dem. Alder ved inngåelse av første ekteskap har svakest innflytelse på variasjonen i barnetall blant de deltidsyrkesaktive kvinnene. På den annen side finner vi at type bostedsstrøk har en større innflytelse på barnetallet blant de deltidsyrkesaktive kvinnene enn for de to andre gruppene. De beregnede gjennomsnittstall viser at effekten for deltidsarbeidende kvinner bosatt i spredtbygde strøk gir 2,35 barn, tilsvarende effekt for samme gruppe kvinner bosatt i storbyer med forsteder, gir 1,76 barn. Dette innebærer en forskjell på 0,59 barn mellom de av kvinnene i denne gruppen som var bosatt i de mest spredtbygde strøk mot dem som bodde mest sentralt.

Det høye barnetallet blant de deltidsyrkesaktive kvinnene bosatt i spredtbygde strøk kan i noen grad forklares ut fra deres yrkesstruktur. 19 prosent av disse kvinnene var sysselsatt i "jordbruksarbeid og dyrerøkt". Imidlertid kan dette ikke forklare hvorfor bostedsvariabelen slår ut sterkere blant deltidsyrkesaktive kvinner enn blant heltidsyrkesaktive. Bondekonene er like sterkt representert blant heltidsyrkesaktive som blant deltidsyrkesaktive kvinner i spredtbygde strøk av landet.

For å klargjøre tendenser til yrkesaktivitet i to yttergrupper, kan vi se hva som er de vanligste tilpasningsformer for kvinner bosatt henholdsvis i spredtbygde strøk og i storbyer med forsteder.

Tabell 16. Yrkesprosent for kvinner etter type bostedsstrøk. Prosent
Female employment participation rates by type of living area.
Per cent

	Alle <i>All</i>	Del- tid <i>Part- time</i>	Hel- tid <i>Full- time</i>	Tallet på kvinner <i>Number of females</i>
Spredtbygd strøk <i>Sparsely populated area</i>	56	30	26	618
Storby med forsteder <i>City with suburbs</i> ...	69	27	42	470

Tabell 16 viser at det er mer vanlig å være yrkesaktiv blant kvinner bosatt i storbyer enn blant kvinner bosatt i spredtbygde strøk av landet. Vi vil tro at dette har betydning for mulighetene for å kombinere yrkesliv og familieliv. Det at en stor andel av kvinnene som er bosatt i spredtbygde strøk fortsatt er hjemmeværende, innebærer ofte at forholdene dermed ligger til rette for et bytteforhold mellom hjemmeværende og yrkesaktive kvinner. Blant annet vil vi tro at det er et vanlig mønster at bestemor eller nabo ser etter barn i tilfelle der en kvinne er yrkesaktiv.

I storbyer er en omfattende del av grunnlaget for de uformelle bytte av tjenester mellom kvinner borte. Generasjonene bor ofte langt fra hverandre. Kvinnen i naboeliligheten er selv yrkesaktiv - dessuten kjenner man ikke henne særlig godt. De offentlige barnepassordninger er utilstrekkelig i forhold til behovet.

Grovt sett vil vi tro at mulighetene for å dra nytte av uformelle omsorgstjenester som kvinner tradisjonelt har byttet seg imellom, er færre i storbyer enn i spredtbygde strøk. Andre faktorer kan forsterke de problematiske sider ved å ha flere barn i storbyer. Vi tenker da blant annet på boligstørrelse og utgifter, trafikkmiljø m.m.

Vi finner det rimelig at bostedsvariabelen slår sterkest ut for barnetallet blant de deltidsyrkesaktive kvinnene. De av kvinnene som er bosatt i spredtbygde strøk vil kunne ivareta sin yrkesrolle uten å overbelaste de personene i omgivelsene som blir støttespillere i ivaretakelsen av familierollen. De samme muligheter er antakelig ikke til stede i samme grad for de deltidsyrkesaktive kvinner bosatt i storbyer.

De to variablene, giftermålsalder og type bostedsstrøk, viser systematiske forskjeller i barnetall for alle kvinner og for kvinner i hver av

undergruppene. Barnetallet øker jo lavere giftermålsalderen er. Og barnetallet øker jo mer spredtbygd bostedet er. Det høyeste barnetall har deltidsyrkesaktive kvinner som giftet seg før de var 20 år og som er bosatt i spredtbygde strøk.

Utdanning skal vies en spesiell oppmerksomhet. Vi ønsker å undersøke om det eksisterer en negativ sammenheng mellom utdanningsnivå og barnetall. Selv om denne sammenhengen ikke ble bekreftet i tabell 12, så kunne det tenkes at den ville dukke opp i undergruppene. Det gjør den imidlertid ikke. Hovedmønsteret bekreftes for alle tre undergruppene. Utdanning gir store utslag i de observerte gjennomsnitt, men ved kontroll for de øvrige uavhengige variable reduseres de opprinnelige forskjeller kraftig. Ved å se på de observerte gjennomsnitt, kommer det særlig fram store variasjoner i barnetall for de yrkesaktive kvinnene. Både for deltids- og for heltidsyrkesaktive kvinner viser tabellene 14 og 15 at kvinner på laveste utdanningsnivå har nesten ett barn (i observert gjennomsnitt) mer enn kvinner på høyeste utdanningsnivå. For deltidsarbeidende kan det se ut til at utdanning er den variabel som gir sterkest utslag på barnetall. Ingen grupper av kvinner i dette materialet har f.eks. så mange barn som deltidsarbeidende kvinner med lavest utdanning (2,71). Forskjellene kan imidlertid i liten grad tilskrives utdanning i seg selv.

Generelt finner vi at de observerte gjennomsnitt viser langt større variasjoner i barnetall for kvinner på ulike utdanningsnivåer enn de beregnede. Når disse variasjonene reduseres så klart ved kontroll for de øvrige uavhengige variable, så tyder det på at kvinnene på de ulike utdanningsnivåer i stor grad er konsentrert om verdier på de øvrige variable som systematisk resulterer i "barnehemnende" eller "barnefremnende" profiler. De opprinnelige forskjeller blir i like stor grad forklart av det mønsteret kvinnene danner på variablene for giftermålsalder, hovedforsørgers utdanning, mannens utdanning og type bostedsstrøk som av systematiske aldersforskjeller mellom kvinnene.

Andre undersøkelser som har tatt utgangspunkt i effekten av utdanning på yrkesaktivitet blant småbarnsmødre har også funnet at utdanning spilte mindre rolle enn forventet. Både Gordon and Kammeyer (1980) og Rindfuss, Bumpass and St. John (1980) trekker denne konklusjon.

De beregnede gjennomsnitt viser at den u-formede sammenheng mellom barnetall og utdanning som ble antydnet i tabell 12 særlig gjelder for hjemmeverende kvinner. I denne gruppen ser det ut til å være et mønster der de av kvinnene som har utdanning på mellomnivåene har færrest barn. Kvinner med laveste utdanning har noen flere. De av kvinnene i denne gruppen som har flest barn, er kvinner med høyest utdanningsnivå. Sett sammen med

opplysningene i del 2, kan en tolkning på dette være følgende. Yrkesprosenten for kvinner på det høyeste utdanningsnivået ligger over de andre, både for kvinner med og uten barn. Samtidig kan det se ut til at de av disse kvinnene som er hjemmeværende også har mange barn. De er ofte gift med en mann med høy utdanning. For dem kan det økonomiske fundament ligge vel til rette for mange barn. Innen denne gruppen finnes kvinner som har muligheter for å velge begge tilpasningsformer. Vanligvis velger de yrkesaktivitet, men de som velger rollen som hjemmeværende husmor har gjerne flere barn enn andre kvinner.

For kvinner med lav utdanning kan det forholde seg slik at nettopp de som har få barn, har best anledning til å være hjemmeværende. Yrkesmulighetene begrenses ved lav utdanning. Alternativene er færre og arbeidsmarkedet ikke like attraktivt. Når de velger å være hjemme, velger de i samsvar med en stor gruppe kvinner på deres eget utdanningsnivå.

Kvinner på mellomnivåer av utdanning har størst forskjell i yrkesprosent når de uten barn sammenliknes med de med barn. Dette er muligens kvinner som har mindre utbytte av yrkesaktivitet sammenliknet med det å være hjemmeværende. Attraktiviteten i jobbmulighetene og deres økonomiske behov overskrider ikke fordelene ved å være hjemme. Det skal "færre barn til" for å velge en tilpasning som hjemmeværende husmor.

Her er det lagt vekt på å se barnetallet for hjemmeværende kvinner på ulike utdanningsnivåer i lys av noen fordeler og ulemper som kan synes relevante i en situasjon der yrkesaktivitet og omsorg blir vurdert i forhold til hverandre. Mange andre faktorer kunne vært trukket inn. Situasjonen for de yrkesaktive kvinnene kan vurderes på samme måte.

Tabellene 13, 14 og 15 gir ikke støtte til en hypotese om at den relativt sett høye yrkesprosenten blant de lavest og høyest utdannede kvinnene med barn kan skyldes et lavt antall barn blant disse kvinnene, snarere tvert i mot. Når vi ser på barnetallet blant deltids- og heltidsyrkesaktive kvinner på ulike utdanningsnivåer, finner vi i begge grupper at det er de kvinnene som har lavest og høyest utdanning som også har flest barn. Imidlertid skiller de to gruppene seg fra hverandre når vi ser dem i forhold til hjemmeværende kvinner på samme utdanningsnivå. For de lavest utdannede kvinnene opprettholdes bildet av at de yrkesaktive kvinnene relativt sett har mange barn. Differansen i barnetall mellom de heltidsyrkesaktive og de hjemmeværende kvinnene er mye lavere for kvinner på lavest utdanningsnivå enn for de høyest utdannede kvinnene. Ser vi på de deltidsyrkesaktive kvinnene forsterkes disse trekkene ytterligere. I forhold til de hjemmeværende kvinnene på samme utdanningsnivå, har de yrkesaktive kvinnene med høyest utdanning klart færre barn. Tendensene gjelder både når vi ser på observerte og beregnede gjennomsnitt.

I en tverrsnittsanalyse som vår kan vi ikke si i hvilken grad det er det lave barnetallet som har hatt innflytelse på kvinners yrkesaktivitet i de seinere år, eller omvendt. Imidlertid vil vi antyde at begge tendenser kan gjøre seg gjeldende. I den foreliggende analyse kan det også se ut til at mange barn er en faktor som øker nødvendigheten av, eller sannsynligheten for yrkesaktivitet blant kvinner med lav utdanning. Det kan se ut til at det i første rekke er blant de høyt utdannede kvinnene vi finner en kombinasjon med mange barn og husmorrollen. Vi vil anta at omfanget av denne gruppen vil avta dersom yrkesrollen i økende grad blir en integrert del av kvinners selvoppfatning.

3.4. Oppsummering

Hovedtendensen i materialet viser en negativ sammenheng mellom barnetall og heltidsyrkesaktivitet. Heltidsarbeidende kvinner har færre barn enn hjemmeværende kvinner på alle utdanningsnivåer. For deltidsarbeidende kvinner er mønsteret mindre klart. Deltidsarbeidende kvinner med lavest utdanning har flere barn enn hjemmeværende med tilsvarende utdanning. Samlet kan vi si at dette materialet ikke synes å støtte en hypotese om negativ sammenheng mellom barnetall og deltidsyrkesaktivitet. Det gjelder særlig for kvinner med lavest utdanning.

Det er ikke uventet at det ikke trer fram et entydig mønster over sammenhengen mellom yrkesaktivitet og barnetall. Dette er i samsvar med resultater funnet i andre forskningsarbeider. Jones (1981) hevder at det eksisterer en generell negativ sammenheng der både yrke og barn konkurrerer om en kvinnes personlige ressurser. Men denne mekanisme trer først og fremst i kraft når barnefødsler er et resultat av bevisste, individuelle valg. En situasjon der det ikke foreligger et slikt valg, er i det Jones kaller det sosio-økonomiske syndromet. Dette omfatter situasjoner der kvinnen lever i fattigdom, har lav utdanning og utilstrekkelig prevensjon. Det sosio-økonomiske syndromet innebærer ofte en positiv sammenheng mellom yrkesaktivitet og barnetall. Ifølge Jones representerer dette en viktig forklaring på de ulike resultater av forskningsarbeider over sammenhengen mellom yrkesaktivitet og fruktbarhet. Mest tydelig ser vi dette i forskning fra utviklingsland. Det kan også tenkes at slike faktorer har innflytelse på barnetall og yrkesdeltaking i vårt materiale.

I sine svar om holdninger til rollen som hjemmeværende, gav kvinnene uttrykk for en utbredt oppfatning om at barn har godt av å ha en hjemmeværende mor. Idealet ble tydeligst uttrykt blant kvinner med lav utdanning. Likevel fant vi i del 2 av denne analysen at den relative yrkesprosenten for de kvinner som har barn og som har lavest utdanning, ligger over det vi

ville vente ut fra yrkesprosenten i tilsvarende gruppe blant de barnløse kvinner. I del 3 av denne analysen fant vi at det var de av disse kvinnene som hadde flest barn som går ut i en deltidsjobb, kanskje nettopp på grunn av barnetallet. Mange av dem med barn som trenger tilsyn, har et arbeid som kan utføres mens mannen kan se etter barna. Vi ville finne det rimelig at vi her står overfor en avstand mellom idealer og realiteter for de lavest utdannede kvinnene, som kan knyttes til Jones' resonnement om det sosio-økonomiske syndromet.

Kvinner med utdanning på mellomnivåer gav uttrykk for sterke idealer om en hjemmeværende mor. De ser også ut til å realisere idealet i stor grad. De av disse kvinnene som har barn, har relativt sett en lavere yrkesprosent enn mødre med laveste og høyeste utdanning, og de har et lavere barnetall.

Men både barn og yrkesaktivitet har også med ressurser å gjøre. Idealene om en hjemmeværende mor synes å stå svakest blant de høyest utdannede kvinnene. Disse har samtidig best anledning til å betale for omsorgstjenestene mens de selv arbeider. Dette kan være de av kvinnene som har størst anledning til å kombinere familie og yrkesaktivitet. Yrkene de arbeider i gir større muligheter for den individuelle tilpasning som er viktig for kvinner med barn. Samtidig har vi tidligere sett at kvinner på dette utdanningsnivå i større grad arbeider heltid enn kvinner på de øvrige utdanningsnivåer. Analyser av variasjoner i barnetall synes helt klart å understøtte den generelle hypotesen om en negativ sammenheng mellom barnetall og heltidsarbeid.

4. NOEN HOVEDKONKLUSJONER

Dersom vi ser på de siste 15-20 år, har viktige områder som berører familiens stilling gjennomgått store forandringer. Gifte kvinner har i økende omfang gått ut i arbeidslivet og barnetallet har sunket. Samtidig som antall barnefødsler målt i totaltall, i kohort- og i periodefruktbarhet har blitt færre, så har perioden med barnefødsler blitt konsentrert om noen få år tidlig i livsløpet for kvinnene. Vi har hatt endringer i giftermåls-mønsteret. Stadig færre inngår ekteskap samtidig som vi har fått en økning i samliv uten vigsel. Vi har hatt økning i skilsmissefrekvenser og vi har hatt en endring i prevensjonsteknologien. Fra å ha en situasjon der mannen rådet over prevensjonsmetodene og der effektiviteten var knyttet til bruk ved det enkelte samleie, er prevensjon nå kvinnens valg uavhengig av det enkelte samleie (Moen 1981). Disse utviklingstendenser har funnet sted innen

et samfunnsmessig klima som omfatter urbaniseringsprosessen med endringer i bosetningsmønsteret fra spredtbygd til tettbygd. Det omfatter framveksten av utdanningssamfunnet. Det omfatter "kommunikasjonssamfunnet" der problemer omkring krig og fred, forurensning og overbefolkning har rykket inn i stuene til folk. Alt dette har ført til endringer i familiemønsteret og familiens funksjoner.

I denne artikkelen har vi forsøkt å belyse sider ved forholdet mellom yrkesaktivitet og barnetall. Dette er gjort ved å gi en beskrivelse av karakteristika ved kvinners yrkesaktivitet etter deres utdanningsnivå, og ved å utdype særpreg ved kvinner som har mange og kvinner som har få barn etter deres tilknytning til arbeidsmarkedet.

Data fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 tyder på klare variasjoner med hensyn til omfang av yrkesaktivitet, tilsynsbehov, yrkesalternativer og holdninger til yrkesaktivitet blant kvinner med barn. Utdanning er brukt som en formidler av disse forskjellene.

Et av de spørsmål som ble stilt i innledningen av artikkelen var om det er mulig å avgrense grupper av kvinner som "bærere" av den utvikling vi har hatt i retning av økning i yrkesaktivitet og reduksjon i barnefødsler. Kan vi på grunnlag av de data som er lagt fram si noe mer om hvilke kvinnegrupper det er som får få barn og om dette varierer systematisk med deres tilknytning til arbeidsmarkedet? Hovedinntrykket er at det med noen få unntak er små variasjoner i gjennomsnittlig barnetall når vi grupperer kvinnene etter alder ved første ekteskap, hovedforsørgers, kvinnens og mannens utdanning og type bostedsstrøk. Vi har brukt kvinnens alder ved intervju-tidspunktet som kontrollvariabel, og fant at de fleste gjennomsnitt ligger på litt over og litt under 2 barn. Vi har benyttet flervariabel klassifikasjonsanalyse (MCA) for å få svar på spørsmålene om hva som karakteriserer grupper av kvinner med mange eller få barn.

Med det valg blant de mulige forklaringsvariable som vi har lagt til grunn i denne analysen, får vi fram en "barnehemmende" og en "barnefremmende" profil.

Karakteristika ved en "barnehemmende" profil er høy alder ved første giftermål eller det å leve i samliv uten å være gift. Videre er det å bo i de mest sentrale deler av landet og det å ha utdanning på et mellomnivå "barnehemmende".

Karakteristika ved en "barnefremmende" profil er lav alder ved første giftermål, det å bo i spredtbygde strøk av landet og å ha lav utdanning.

Samlivsmønsteret, det vil si alder ved første ekteskap og hvorvidt man lever i ekteskap eller i samliv uten vigsel, samt sentraliteten av

bostedet, er de to faktorene som har sterkest innflytelse på det antall barn en kvinne har. Utdanning ser ikke ut til å ha noen viktig innflytelse på barnetallet. Det ser heller ikke ut til å være en negativ sammenheng mellom utdanning i seg selv og antall barn. Kvinner på høyeste utdanningsnivå har færre barn enn de lavest utdannede kvinnene, men de har flere barn enn kvinner på mellomnivåene av utdanning.

Likevel kommer det fram klare forskjeller mellom kvinner både med hensyn til yrkesaktivitet og barnetall når vi deler dem inn i grupper etter deres utdanningsnivå. Dette kan skyldes at utdanning fortsatt er en brukbar indikator på sosiale forskjeller mellom kvinnene. Det er altså den systematiske kombinasjonen mellom utdanningsnivå og andre sider ved livssituasjonen som gjør utdanning til en formidler av forskjeller mellom kvinner. Det er ikke i seg selv det å sitte kort eller lang tid på skolebenken som har betydning.

Det å være mor og det å være yrkesaktiv innebærer ganske ulike livssituasjoner for ulike grupper av kvinner. De lavt utdannede kvinnene ser ut til å legge stor vekt på morsrollen, men går ut i deltidsarbeid når omstendighetene gjør dette nødvendig eller mulig. Kvinner på et mellomnivå av utdanning ser også ut til å foretrekke morsrollen. De får få barn og er hjemme med de barna de har. Begge disse gruppene gir uttrykk for hva vi kan kalle et situasjonsbetenget forhold til yrkesaktivitet.

Høyt utdannede kvinner gir i større grad uttrykk for en holdning til yrkesaktivitet som vi vil anta er mer uavhengig av den livsfase kvinnen befinner seg i. Andel heltidsyrkesaktive kvinner var høyest i denne gruppen. Som gruppe var det klart at de heltidsyrkesaktive kvinnene har et barnetall langt lavere enn andre kvinner.

I den grad jobb og barn er konkurrenter om en kvinnes ressurser vil det sannsynligvis finne sted en tilpasning som begrenser det ene av feltene. I denne analysen finner vi grupper av kvinner som ser ut til å ha foretatt et valg innen en slik "ressursvurdering". Men vi finner også grupper av kvinner som muligens går ut i arbeidslivet nettopp fordi de har mange barn.

SUMMARY IN ENGLISH

This article deals with the rates of female employment and number of children among employed women compared to not gainfully employed. The background for the article is the development in Norway in the recent years towards an increase in the rates of female employment and a decrease in the number of births.

The article is composed of two main parts. In chapter 2 we examine labour participation rates for women grouped according to level of education. We also try to give a picture of the situation of working mothers. We examine in which way the situation of a working mother with low education differs from the situation of a working mother with high education.

In general women with high education have higher labour participation rates than women with low education. However, among women with children those with the lowest and those with the highest education seem to have a higher labour participation rate, than those with education at intermediate levels. We also find that the majority of women with low education do not need any childcare arrangements for their children. For those who do need someone to look after their children, this is done mostly by the father of the children or some close relative. Those women often work in service occupations and mostly part-time. This makes it possible for them to work at other hours than their husbands, which minimizes the need for organized childcare. At the same time this type of work usually has a low salary and gives very few possibilities for making a career. By analyzing the attitudes towards being employed in the labour market or being a housewife, we found that women with low education emphasized the family role.

While only a minor part of the women with low education were in need of childcare arrangements during working hours, the situation was the opposite for those with high education. The dominating childcare arrangements were nursemaid and full-time nursery school. Women with high education were frequently working as nurses or teachers in full-time as well as in part-time employment. This means that they had to cope with fixed working hours. Although even this group of women is mainly employed in occupations dominated by females, and consequently badly paid, their career possibilities are better. Their attitudes towards employment were favourable.

Women at a medium level of education seemed to be located somewhere in between the two groups mentioned above. Mothers with education at a medium level had a low labour participation rate. And in the interviews they emphasized the traditional family role of females.

In chapter 3 of the article we apply the technique of Multiple Classification Analysis (MCA) to answering the following questions: what are the characteristics of a woman associated with having few or many children? We found that the main characteristics of a woman having few children were either that she married late or that she was living in co-habitation with a man without being married. She was living in the central parts of Norway and had an education at an intermediate level.

The main characteristics of a woman having many children were an early first marriage, living in a sparsely populated area and having the lowest level of education. However, women at the highest level of education had more children than the women at intermediate levels.

In the first main part of the article we found that the labour participation rate among women with children seemed to be higher among women at the lowest and highest levels of education than among the women with intermediate levels of education. In the next part we found that the women with lowest and highest education also seemed to have the highest number of children.

By dividing the women into three groups, housewives, part-time and full-time employed, we wanted to investigate the differences in the numbers of children. The general tendency seems to be that employed females have fewer children than housewives. We found that while housewives have more children than women in full-time employment, this is not the case for females in part-time employment. An exception from the general tendency of a lower number of children among employed women, is constituted by women with low education who work part-time. They have a number of children clearly above all other groups of females.

Within each of the three groups we find the same pattern, highest number of children among females at the lowest and highest levels of education.

The MCA-analysis, however, shows that education in itself did not seem to have an important influence at the number of children of a woman. The reasons why we still get clear differences between women at different levels of education, is that education seems to serve as an indicator of social status. It is the cluster of background factors which is reflected through the differences in levels of education. It is not the fact that a woman has got an education which in itself is the origin of the differences.

Both participating in labour force and having children seem to be matters of resources. Having a high education is related to a life

situation which makes it possible to combine work and family. On the other hand, having low education is related to a life situation which makes it necessary to combine work and family.

For mothers at a medium level of education labour force participation seems to be neither desirable nor necessary. As a group they have both a low labour force participation rate and few children.

LITTERATUR

- Andrews, Frank M., James N. Morgan, John A. Sonquist and Laura Klem (1973): *Multiple classification Analysis*. University of Michigan, USA
- Gordon, Henry A. and Kenneth C.W. Kammeyer (1980): *The Gainful Employment of Women with Small Children*. Journal of Marriage and the Family. Vol. 42, No. 2.
- Jones, Elise F. (1981): *The Impact of Women's Employment on Marital Fertility in the U.S., 1970 - 1975*. Population studies. A Journal of Demography, Vol. XXXV, No. 2.
- Kupinsky, Stanley ed. (1977): *The Fertility of Working Women: A Synthesis of International Research*, Praeger, New York.
- Ljones, Olav (1979): *Kvinnens yrkesdeltaking i Norge*. Statistisk Sentralbyrå, SØS nr. 39.
- Moen, Bjørg (1981): *Fruktbarhetsutvikling og fruktbarhetsteorier. Norge i et internasjonalt perspektiv*. Statistisk Sentralbyrå, SØS nr. 47.
- Noack, Turid og Lars Østby (1981): *Fruktbarhet blant norske kvinner. Resultater fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977*. Statistisk Sentralbyrå, SØS nr. 49.
- Kommunal- og arbeidsdepartementet: *Valg av arbeidstid*. NOU 1980 : 52
- Rindfuss, Ronald R., Larry Bumpass and Craig St.John (1980): *Education and Fertility: Implications for the Roles Women Occupy*. American Sociological Review, Vol. 45, No. 3.
- Statistical Bulletin (1979): *Employment and Fertility among Married Women*. Metropolitan Life Insurance Company, New York.
- Statistisk Sentralbyrå (1979): *Framskrivning av folkemengden 1979 - 2025 Regionale tall*. NOS nr. 82.
- Statistisk Sentralbyrå (1981): *Sosialt utsyn 1980*, SA nr. 45.
- Strømsheim, Gunvor (1980): *Arbeidstid og sysselsettingsutvikling 1972 - 1978. Om deltid som arbeidsmarkedsfenomen*. Institutt for samfunnsforskning. Nr. 6.
- Thomson, Elizabeth (1980): *The Value of Employment to Mothers of Young Children*. Journal of Marriage and the Family, August.

Utkommet i serien Artikler fra Statistisk Sentralbyrå (ART)
 Issued in the series Articles from the Central Bureau of Statistics (ART)

- Nr. 125 Charlotte Koren: MIFO - En modell for analyse av folketrygdens alderspensjon MIFO - A Model for Analysis of the Old Age Pension of the National Insurance 1981 43 s. kr 10,00 ISBN 82-537-1239-1 ISSN 0085-431X
- " 126 Erik Biørn: The Consumption Function and the Life Cycle Hypothesis: An Analysis of Norwegian Household Data Konsumfunksjonen og livsinntektshypotesen: En analyse av norske husholdningsdata 1981 22 s. kr 10,00 ISBN 82-537-1248-0 ISSN 0085-431X
- " 127 Erik Biørn: Estimating Economic Relations from Incomplete Cross-Section/Time-Series Data Estimering av økonomiske relasjoner på grunnlag av ufullstendige tverrsnitts-tids-seriedata 1981 21 s. kr 10,00 ISBN 82-537-1593-5 ISSN 0085-431X
- " 128 Knut Eggum Johansen og Henning Strand: Macroeconomic Models for Medium and Long-Term Planning Makroøkonomiske modeller for planlegging på mellomlang og lang sikt 1981 35 s. kr 10,00 ISBN 82-537-1603-6 ISSN 0085-431X
- " 129 An-Magritt Jensen: Jobb, barn og likestilling Om kvinners tilpasning til arbeid og familie Work, Children and Equality on the Adaptation of Women to Work and Family 1981 24 s. kr 10,00 ISBN 82-537-1617-6 ISSN 0085-431X
- " 130 Jon Inge Lian: Trends in Demographic Structure in Norway 1960 - 2000 Endringer i befolkningsstrukturen i Norge 1981 56 s. kr 10,00 ISBN 82-537-1620-6 ISSN 0085-431X
- " 131 Terry Barker: A Review of Models and Data in the Norwegian System of Economic Planning En oversikt over modeller og data i norsk økonomisk planlegging 1981 32 s. kr 10,00 ISBN 82-537-1631-1 ISSN 0085-431X
- " 132 An-Magritt Jensen: Barnetall og yrkesaktivitet Number of Children and Female Employment 52 s. Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1643-5 ISSN 0085-431X
- " 133 Olav Bjerkholt, Lorents Lorentsen and Steinar Strøm: Using the Oil and Gas Revenues: The Norwegian Case Virkninger av bruk av olje- og gassinntekter i Norge 1982 19 s. kr 10,00 ISBN 82-537-1652-4 ISSN 0085-431X
- " 134 Lars Østby: Norwegian Fertility Survey 1977 A Summary of Findings Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 Et sammendrag av resultatene 1982 22 s. kr 10,00 ISBN 82-537-1710-5 ISSN 0085-431X

Fullstendig oversikt over tidligere nummer av serien Artikler finnes i nr. 130.

Publikasjonen utgis i kommisjon hos
H. Aschehoug & Co. og Universitetsforlaget, Oslo,
og er til salgs hos alle bokhandlere

Pris kr 15,00

Omslag trykt hos Grøndahl & Søn Trykkeri, Oslo

ISBN 82-537-1643-5

ISSN 0085-431x